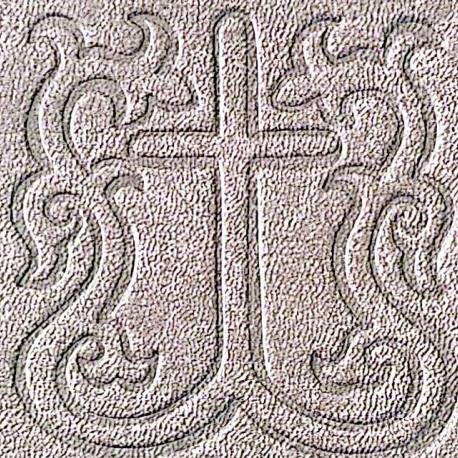

ЗНАМЕНИТИ
СРБИ

THE MEMORABLE
SERBS

Издавачи и суиздавачи

Српски културни круг, Нови Сад
С културни круг, Бијељина
Влада Републике Српске, Бањалука
Министарство просвете, науке
и технолошког развоја Републике Србије

Publishers and co-publishers

Srpski kulturni krug, Novi Sad
S kulturni krug, Bijeljina
The Government of the Republic of Srpska, Banjaluka
Ministry of Education, Science
and Technological Development of the Republic of Serbia

Жељко Фајфрић
ЗНАМЕНИТИ
СРБИ

Иницијали и илустрације
Олгица Стефановић

Željko Fajfrić
THE MEMORABLE
SERBS

Initials and illustrations
Olgica Stefanović

Нови Сад • Novi Sad
2023.

*Будућност̄ припада онима који се
најдаље и најдуже сећају прошлости.*

*„Народ који нема своје књиџе
и своја писма, својих књиџописаца
и својих књиџољубаца не може се
назваи народом.*

*(...) Само записани народи
улазе у историју.”*

*Миле Медих, из Завештања
Стефана Немање*

Предговор

Књига *Знамениџи Срби* је бројаница благочестивих Срба од Стефана Немање до Саве Шумановића. Овај историјско-духовни подсетник написан је на основу истраживања архивских докумената и литературе. Стога је он веран животу и документу. Тај степен обновљеног, провереног трагања по прошлости могуће је достићи само ако се добро познаје општи и национални историјски контекст и духовни оквир. Аутор је на основу разноврсних и слојевитих историјских чињеница и извора, успео да у целини аутентичне животописе српске елите у времену.

Познавање историје сопственог народа ствара код човека осећај животног трајања. Зато проницање у тајне прошлости и сазнања о томе како су национални путеви изгледали некада а какви су данас, није мала добробит за појединца. Истовремено, преко наших сазнања о њима, настављају да живе знамените, често заборављене личности које су не само обележиле српску историју, већ су дубоко уплужиле семе у светосавску „уску стазу“ која и данас плодноси. Ти узорци не застаревају.

Својевремено је Јаков Игњатовић писао да се нада, да ће доћи доба „када ће се потомци опет сећати својих учитеља, и чуваће спомен њихов као скупочени аманет. Који своме роду ма у чем добра чини, тај је велик човек“. Међу такве заслужне посленике, посвећене неговању „родне речи“ спадају и издавачи ове поучне, лепе и душекорисне књиге.

Она обухвата средњовековно доба светлости, затим столећа када је наступила тама, све до Првог, па Другог српског устанка, када су започели ослободилачки ратови, исцрпљујући и не увек спасоносни. Српски народ се тада померао на север и запад, што је посебно очигледно у две велике сеобе, под патријарсима Арсенијем III Чарнојевићем и Арсенијем IV Јовановићем Шакабентом, кад је српска елита прешла Саву и Дунав, на територију Хабзбуршке монархије, где је затекла своје православне сународнике, одавно укоренење у Средњој Европи. Она нас подсећа и на жртве Првог светског рата, див-јунаке Солунског фронта, и трагичну судбину сликара Саве Шумановића, чији живот и делатност су описани на крају ове ниске знаменитих Срба.

У овој књизи сабрања, у дугом погледу унатраг, минуће пред нама поколења у којима је столећима тајена жива снага српске душе. Јунаци ових романсираних сећања су они који су задужили потомство – али кроз чије су се судбине преламали велики друштвено-историјски и политички процеси,

у замршеним животним правилима са непредвидивим, често трагичним исходима. Захваљујући делатној и стваралачкој љубави коју им је Бог разгорео у срцу, они су били делатници у славу Рода и Отаџбине.

Стога је ова отканица аутентичан глас у зловремљу, да покаже какви смо били у саборности, из каквих нам је дубина корен, а у које нас висине диже лоза. Аутор је био предодређен да, једном пробудивши приповедача у себи, постане веран тумач најдубљих осећања душе свога народа, његовог неупоредивог витешког и духовног наслеђа, и отргне их од заборава. У занимљивим заплетима и још занимљивијим расплетима, ови јунаци живи су пред нама захваљујући приповедачу који је у наративно неусиљеним описима „живота и прукљученија“ одабраних личности, постигао убедљивост.

Ово словно здање карактеришу љубав и славословље Богу и Роду. Стога је оно сугестивно и топло. Аутор се трудио да буде складно уцелињено и тако допринесе да се извесни занемарени, а тако важни проблеми наше данашње духовности, историје, културе и васпитања расветле и превреднују неке наше заблуде, да подсећају и утичу на продубљивање наших сазнања о личностима које су одабране као знамените. Написано слово остаје да сведочи како су српски владари, духовници, научници, војсковође, политичари, културни посленици и уметници живели, радили и стварали. Наши преци су знали да „само дела љубави остају“, зато ће остати национални узори.

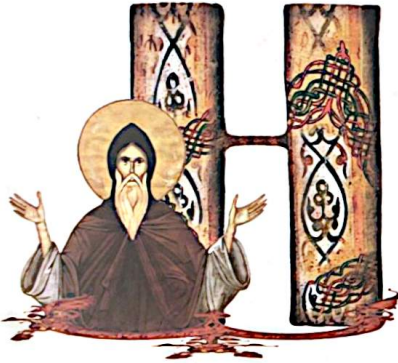
Аутор, уредници и сарадници издавача знају да је најлепше примање давање, а да је књига вреднија од свих споменика, јер она сама гради споменике у срцу онога ко је чита. Слава Богу сада и у векове векова, амин.

Прошјореј-сѿаврофор др Драгомир Санго

СТЕФАН НЕМАЊА

велики жупан српски

(Свети Симеон Мироточиви)

а самом почетку XII века (претпоставља се 1113. године), у месту Рибница код Подгорице рођен је, од оца Завиде, (Стефан) Немања. Поред Немање Завида је имао још синове Тихомира (најстарији), Страцимира и Мирослава. Како је Зета у то време била искључиво католичка земља у њој скоро да и није било православног свештенства, тако да је Немању крстио католички свештеник. „А како су у земљи тој и латински јереји, то се по вољи бојској удостоји да у храму том прими и латинско крштење” (Стефан Првовенчани).

О Немањиној младости не зна се скоро ништа, чак ни тачно време када се Завида са целом породицом вратио у Рашку. Биограф само напомиње да је Немања, одмах по повратку у Рашку, примио крштење од православног свештеника. „А кад се вратио отац његов у столно место, опет се удостоји да прими друго крштење из руку светитеља и архијереја усред српске земље, у храму светих и свеславних и врховних апостола Петра и Павла” (Стефан Првовенчани).

По већ устаљеном обичају који је владао у Србији, Немања се, достигавши одређено доба старости, оженио „Када је доспео до младичкога реда, сјединише га ка законитом браку...” (Доментијан) с неком властелинком Аном и добио део српских земаља на управу. На свом делу територије он је владао сасвим независно од остале браће, што је код ових могло да изазове само незадовољство. Ипак, односи су били колико-толико трпељиви, али након сусрета Немање са византијским царем Манојлом Комненом, негде између 1158. и 1161. године, све се мења. Византијски цар је у то доба боравио у Нишу где је и позвао Немању, да би га на крају даривао облашћу званом Дубочица.

„И, задивив се мудрости овога јуноше, одликова га царским достојанством и различним даровима. И, одвојив му од своје земље, даде му звану Дубочицу” (Стефан Првовенчани).

По свему судећи Немања је постао царев вазал, што је у њему пробудило наду да би могао постати, наравно уз царску помоћ, рашки жупан. Међутим, те су се наде изјаловиле јер око 1166. године на жупански престол седа Немањин најстарији брат Тихомир. Недуго потом (1167–1168) незадовољни Немања покреће побуну против брата али, још увек слаб, у овом сукобу бива поражен. Браћа су га ухватила и бацила у тамницу: „Ухватише га и свезаше га, и положише му на руке и ноге железне окове, и са њима његове изабране слуге” (Доментијан).

Уз нечију помоћ, могуће угарску, Немања је успео да побегне из тамнице и заузме жупанску власт у Рашкој, док су му браћа Тихомир, Мирослав и Страцимир, побегли код византијског цара. Недуго потом браћа су, с војском добијеном од цара, кренули на Рашку. „А они зломислени разасути, један део њихов сабравши се у царству грчке земље, надајући се добити помоћ од грчког цара, журили су се да закољу светога и да разоре његову свету

успомену" (Доментијан). Но, код места Пантина (1168) доживели су страхан пораз, а Тихомир се при повлачењу удавио у реци Ситници. Сада више није било никога ко би Немањи могао да оспори власт и титулу великог жупана.

Од те године (1168) сва Немањина активност ишла је у правцу уједињења што већег броја српских земаља, тако да је водио више ратова. Са Византијом је било највише сукоба, будући да су сви Немањини планови били везани за освајање баш оних земаља које су биле под њеном влашћу. Успеси су, међутим, били тек половични. У једном тренутку Немања је чак морао да се преда византијском цару Манојлу на милост и немилост. Испоставило се, међутим, да је то био користан потез, будући да га је цар оставио на жупанском трону, па је Немања тако сачувао себи престо, а државу спасао од разарања.

Поучен овим искуством, Немања није ударао на Византију све до 1180. године, али од 1180, када је цар Манојло умро, па све до 1190. године користио је сваку ситуацију не би ли повећао територију Рашке. У том времену имао је савезе са Угарима (1183), Бугарима (1185) и, коначно, с немачким царем Фридрихом Барбаросом у време када је овај водио своју војску преко византијске територије у II крсташки рат (1189). Тиме је Рашка веома проширена. „И обнови своју дедину, и боље утврди бојом помоћу и својом мудрошћу, даном му од Бога, и подиже пропалу своју дедовину, и задоби од морске земље Зету, с градовима, а од Арбанаса Пилот, а од грчке земље Лаб с Липљаном, Дубочицу, Реке, Загрлату, Левче, Белицу, Лепеницу" (*Хиландарска ѿовеља Сѿефана Првовенчаног*).

Но, ни Византија се није мирила с постојећим стањем – успела је да сакупи довољно снаге и да током 1191. године крене на Рашку. Немања је прихватио битку, али су код Мораве, увежбанији Византинци, на крају однели победу. Иако победници, Грци нису могли да искористе победу до краја и стога су преговарали с Немањом: склопљен је мир по коме су неке територије морале бити враћене Византији, док су сва остала освајања призната. Управо ови преговори значили су да Византија, после

толико година, коначно прихвата независност Србије, а да би се то још јаче утврдило уговорен је брак синовике византијског цара Исака II Анђела, Јевдокије (ћерке царевог брата Алексија) и Немањиног средњег сина Стефана.

Тиме што је оженио Стефана за византијску принцезу, Немања је себи одредио наследника, чиме је прекршио рашко правило да жупански престо наслеђује најстарији син. То је касније изазвало велико незадовољство његовог најстаријег сина Вукана, који је у то доба владао Зетом и Требињем.

Није прошло много од свих ових догађаја да би се, 1196. године, Немања повукао са престола и замонашио под именом Симеон, а његова жена Ана замонашила се под именом Анастасија: „И би му наречено име господин Симеон, месеца марта 25, на Свето Благовештење године 6703. (1195). У исти дан и богодана му жена, која је била госпођа свој српској земљи, Ана, и она прими овај свети образ, и би јој наречено име госпођа Анастасија" (Свети Сава).

У прво време боравио је у манастиру Студеници, а онда је отишао на Свету Гору (1197). По свему судећи, утицај његовог најмлађег сина Растка (Свети Сава), који је већ дуже време боравио у Светој Гори, био је одлучујући да начини овај потез: „И дрзо идући с горе оне сиђе на раван, на име на Свету Гору, где и чу да се живи миран и спокојан живот на ливади тој, и да се правоверје добро укоренило и светло сјаји, и неко дрво дивно стоји, а гране су му освећени и богобојажљиви и христољубиви црнорисци, и сав освећени црквени клер; а сред њих свих као слаткогласна птица, Сава монах, мила утеха христољубивом старцу; чисто, пак, лишће и прекрасни цветови, пророчанске проповеди, то јест часних јеванђеља учења и апостолска предања и заповести светих отаца, а мноштво плодова то је уздање у веру" (*Хиландарска ѿовеља Сѿефана Првовенчаног*).

У прво време по доласку на Свету Гору живео је са сином Савом у манастиру Ватопеду, све док није завршен манастир Хиландар који је Симеон и основао „Јер изиђе из отачства свога на ону свету ливаду, то јест на Све-

ту Гору, и нађе некадашњи манастир, то јест Милеје, Ваведене свете и преславне Владичице Богородице, разваљен сасвим од безбожних ратника. И други већи подвиг узе и потруди старост своју, и мене, ако и недостојна, кога је имао код себе где му работа. Као што овде обнови и устроји све, тако и то свето место подиже, да нас ни тамо не лиши обновљења и помена и уточишта” (Свети Сава).

Што због дубоке старости, што због болести, Немања (Симеон) је у Хиландару живео једва осам месеци и већ 13. фебруара 1200. године тамо се упокојио.

Немањину смрт у најживљим бојама описао је управо његов син Сава. Овај опис спада сигурно у најосећајније и најлепше странице српске средњовековне књижевности. Из сваке речи и странице издијају снажна љубав према оцу и велики бол због његове смрти – сасвим се лепо може осетити с каквим је узбуђењем Сава пратио предсмртну агонију свога оца Немање.

Према Доментијановом писању, агонија Симеонова трајала је пет дана, а за све то време син није напуштао постељу болесног оца: „А богохвални кир Сава нетремице је провдио сву ноћ печалну и скрбну бригу имајући о успењу преподобнога, једини скрбећи о једином, а нико други му није помагао да се дотакне преподобнога” (Доментијан).

Још док је био свестан, Симеон је тражио да се пред њега донесе икона Богородице како би се, у складу са својим заветом, пред њом и упокојио: „Чедо моје, донеси ми пресвету Богородицу, јер такав имам завет, да пред њом испустим дух свој” (Свети Сава). Ова византијска икона Богородице Одигитрије, израђена крајем XII века у мозаику, и данас се чува у Хиландару.

С вечери, затражи Симеон да му се испуни последња жеља: „Чедо моје, учини љубав, положи ме на расу која је за мој погреб, и спреми ме потпуно на свети начин, као што ћу у гробу лежати. И простри рогозину на земљу, и положи ме на њу, и положи камен под главу моју, да ту лежим док ме не посети Господ да ме узме одавде” (Свети Сава).

И одједном се то десило. „И наједном би шум, као да се подиже место на ком беја-

ху. И гле, анђеоска песма невидљиво: Слава ва вишњих Богу, на земљи мир, ва чловецех благоволеније. И триблажени појаше с њима на очиглед свима. И тако предаде дух свој славно у руке Господње. И беше лице његово насмешено, имајући на себи неисказани изглед. И дивљаху се сви, гледајући то” (Стефан Првовенчани).

Након свих обреда Симеоново тело положено је у гроб који се налазио у хиландарској Саборној цркви (католикону) крај улаза у наос, уз јужни зид: „И тако веселећи се Духом Светим, узашиљаше благодарне песме за покој преподобнога, и тако богохвалним песмама бише положене његове свете мошти у цркву пресвете Богородице Хиландарске лавре” (Доментијан). Симеоново тело у гроб је положио лично Сава: „А ја грешни обујмивши блажено тело положих га у нови гроб, као што ми беше заповедио и испуних заповест његову” (Свети Сава). Након овога у Хиландару су верски обреди трајали још девет дана: „Пошто се скупило мноштво монаха, нисам их отпустио све до деветога дана, служећи му службу свакога дана” (Свети Сава).

Гроб Симеонов у Хиландару био је тек привремен, јер је сâм Симеон тражио од Саве да му мошти пренесе у Студеницу: „Када Бог после извесног времена благоизволи, скупивши једног тела грешне моје кости, пренећеш их у земљу народа мојега, и положићеш у цркви од мене сазданој, која је у месту званом Студеница, у манастиру Пресвете Богородице” (Теодосије). Сава је вероватно 1207. године испунио ову Симеонову последњу жељу и пренео његове мошти у Студеницу.

У то доба већ се смирио сукоб између Стефана Првовенчаног и његовог брата Вукана, који је оспоравао Стефаново право на владарски престо. Управо доношење Симеонових моштију, а посебно Савин долазак у Србију, помирио је браћу и окончао овај рат. Самом дочеку Симеонових моштију присуствовала су обојица браће: „И дођох са часним моштима у Хвосно. Када је сазнао владалац син његов Стефан Немања, и брат му кнез Вукан, скупиле светитеља и јереје и игумане са многим мо-

насима и са бољарима свим, са радошћу радујући се и весељем веселећи се” (Свети Сава).

Претпоставља се да је 9. фебруара 1207. године Свети Сава сместио мошти Симеонове у Студеницу „и са великом почашћу положише га у овој светој цркви, у одређени му гроб, који блажени раније сам себи беше начинио” (Свети Сава). Гроб се налази у простору у западном травеју, уз његов јужни зид. Ради се о једном масивном мермерном саркофагу, али још увек се не зна да ли су мошти Симеонове положене у саркофаг или се испод саркофага налази гробница у којој су мошти сахрањене.

Недуго потом десило се чудо на Симеоновом гробу – истицање мира: „Мину мало времена од дана престављења његова, и сабрасмо се сви, чинећи празник смрти његове. И Бог премилостиви, који га је чувао од младости његове, и сад га није оставио, показа човекољубља своја сам господином светим на нама, слугама његовим. И источи рака његова миро чудна и пријатна мириса, исцељујући болне и страдања различна, и, просто рећи, прогонећи бесне духове. И не само једном, него и у све часове истицаше неисказано и преславно миро отачаству својему” (Стефан Првовенчани).

Према Доментијановом казивању чудо мироточења десило се још у Хиландару: „И потекоше извори не из влаге, но из сухих ко-

стију и из тврдог мраморног камена, потекоше благодатне воде које напајају срца верних великим благоверјем и дају болним здравље, миро добромирисно добро миришући превеликим мирисима испуни гроб, и обагри сву цркву Богом дарованом му благодаћу” (Доментијан). Тада је, према Доментијану, Симеон и уписан у ред светаца: „А сви преподобни и праведни оци, свети сабор пресвете Богородице Светогорске, видевши славу Божју и чудеса Светога, која Бог сатвори са њиме, написао га у ред светих великих преподобних отаца, још и чудотворца, и поклонисе му се као и свима светима и Богом прослављеноме на небу и земљи. И свршивши свету божаствену литургију, сатворише празник светоме Симеону, Новоме Мироточцу, и приложише га ка светоме Симеону Богопримцу, да им се празнује заједнички празник у један дан” (Доментијан).

Тако је Србија добила светитеља – Мироточца: „... сатворише празник светом Симеону Новом Мироточцу, и приложише га ка светом Симеону Богопримцу, да им се обојици празнује општи празник у један дан” (Доментијан). То практично значи да је Симеон проглашен за свеца 13. фебруара 1200. године, али се данас сматра да је то учињено ипак касније, односно након што је Сава дошао у Србију и сахранио Симеонове мошти у Студеници.

СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ

српски краљ
(Свети Симон)

елика битка на Морави, започета у јесен 1190. године, донела је потпун преокрет у дотадашњим односима Византије и Рашке. Иако су Рашани били побеђени у овој бици, рат који је тек предстојао нису изгубили јер се главнина снага са великим жупаном Стефаном Немањом повукла у планине. По свему судећи Византија се овом победом у потпуности исцрпила и није имала довољно снаге, али ни воље, да настави да се прегања са Србима по планинама. Стога ни њихови тријумфални натписи нису никако одговарали ономе што је стварно постојало: „Шта неће претрпети непријатељи царства, који су скоро јуче видели како је

наш цар прегазио српску силу и охолост, као гумно пуно снопова и претворио је у гомилицу сламе, која шири исти такав страх и на њих” (Евстатије).

Стога је византијски цар Исак Анђел ступио у преговоре са великим жупаном Стефаном Немањом, што је резултирало миром којим нико није имао посебног разлога да буде незадовољан. Византија је добила Ниш и Равно, али је морала да се опрости од осталих територија које је неуморни Стефан Немања током протеклих година успео да освоји. Овај мир је практично значио признање Рашке као независне државе и представља врхунац политичког деловања Стефана Немање. Међутим, ови преговори довели су и до уговарања брака између Византијске принцезе Јевдокије и средњег сина Стефана Немање, који се звао Стефан (Првовенчани).

Ово венчање је за Стефана значило да ће бити престолонаследник, будући да је, по свему судећи, једна од одредби мира била да онај Немањин син који се венча са Јевдокијом буде Немањин наследник. „Цар [Алексије III Анђел] је имао и трећу кћер, по имену Евдокију; још када је њен отац побегао од Андроника и

тумарао међу Мухамеданцима и по Палестини, њу је њен стриц Исак удао за Стевана, једног од синова Немањиних” (Никита Акоминат).

Стефанова женидба изазвала је раздор у породици великог жупана, јер је најстарији Немањин син Вукан по реду првенства требало да наследи престо. Међутим, овај брак је то онемогућио и Вукан је убрзо отворено почео да показује своје незадовољство. Оно што је додатно могло да погорша односе јесте то што је Вукан био католик и владао Зетом, која је увек била спремна на побуну.

Вукан своје незадовољство ипак није одмах показао, а догађаји су неумитно текли својим током. Ускоро се на престо дотадашњег византијског цара Исака II Анђела успео Јевдокијин отац Алексије I и од тог момента почињу притисци да се Немања одрекне престола у корист сина Стефана. Недуго потом је и дошло до Немањиног повлачења са престола (март 1196) и проглашења Стефана за новог жупана: било је питање времена када ће се Вукан дићи на побуну. Ипак, за Немањиног живота он се није усудио да то учини.

Немања се 1187. године повукао на Свету Гору где са својим најмлађим сином Савом

ради на подизању Хиландара, а велики жупан Стефан Првовенчани је непрестано слао велика новчана средства за изградњу храма. „Потом, кад је дошао од њега игуман Методије, посла довољно и преизобилно дарова на основање и довршења храма Пресвете, и не само једанпут, него и за све године слаше што је потребно господину светоме, док се не сврши црква Пресвете. Не само дарове, него и од своје земље одвојив даде на потпуно довршење господину светоме и чрнцима у том месту” (Стефан Првовенчани).

Док је Немања градио Хиландар, Мађари су упали у Хум и заузели га (1198) и тако дошли у додир са Вуканом који је владао у Зети. Њихов контакт је био олакшан и чињеницом да су и Мађари, као и Вукан, били католици. Уз мађарску помоћ, одмах након Немањине смрти (1200), увређен што жупански престо није припао њему, Вукан се диже против свога брата жупана Стефана и 1202. године успева да га сруши са престола. Ипак, самог Стефана није успео да зароби, тако да је овај наставио да пружа отпор.

Истовремено, распадао се брак Стефана Првовенчаног и Јевдокије. Док је Стефан Немања био жив, међусобна нетрпељивост супружника је заташкавана. Но, након Немањине смрти, она је претворена у отворену мржњу.

Сам брак донео је двоје деце: сина Радослава (каснијег краља) и ћерку Комненију. Највише детаља из њиховог заједничког живота доноси грчки писац Никита. Према његовом писању, а он то са нарочитим уживањем износи, Стефан је пребацивао жени да је дошла шугава из Византије. Но, ни она њему није остајала дужна оптужујући га за стална неверства и пијанства. Те брачне свађе су трајале док Стефану нису досадиле, па је одлучио да их оконча. Повукао је потез који му није могао служити на част, али сасвим јасно говори на колико низак степен су дошли међусобни односи супружника. Наиме, не могавши с њом да на други начин изађе на крај, Стефан је оптужио Јевдокију за неверство, тврдећи чак да ју је ухватио „на делу”. За освету је наредио да је скину голу (да остане само у кошуљи), те је онда отерао. Очигледно да је Стефан одлучио

не само да се отараси несносне Јевдокије, већ и да је сасвим понизи, и као жену, и као византијску принцезу. Можемо само замислити призор у којем поносна Византинка, само у кошуљи, отерана одлази из Србије. Тиме се Стефан у пуној мери, мада на потпуно недостојан начин, осветио жени.

Рашку је већ увелико уништавао грађански рат. „У таквом непријатељству и преганању између браће била је српска земља у великој невољи, као у некој тескоби, опустевши од много плењења и проливања крви, пропадајући до краја од глади због неорања, тако да су се многи разишли по туђој земљи” казује нам Теодосије.

На крају, и Бугари су искористили прилику да током 1203. године харају по истоку Рашке. По свему судећи, Стефан је успео ове њихове акције да преокрене у своју корист и око 1205. године поврати жупански престо.

Први корак Стефанов ка приближавању Западу била је његова женидба са унуком венецијанскога дужда Енрика Дандола, кћерком Ринијера Дандола, Аном Дандоло. При склапању овога брака улогу посредника је, по свему судећи, одиграо дубровачки кнез Ћовани Дандоло. Ово је, изгледа, био трећи Стефанов брак, пошто се претпоставља да је Стефан током 1204/7. имао жену за коју се не зна ко је била нити како је завршила. Брак са Аном Дандоло склопљен је 1217. године, а мотиви су му били политички. Стефану је импоновало да за жену добије рођаку моћног млетачког дужда који је успео да скрене крсташки поход и обори Византију. У то време (1207. године) утицај Венеције био је највећи, па је стога баш тада и дошло до овог брака. Очигледно да је Стефан о оријентацији ка Западу размишљао још и раније и да његов каснији преокрет у политици није тако изненадан.

Међутим, грађански рат још увек није био завршен и Стефанов положај свеукупно није био нимало сигуран. У тим моментима пресудним за Рашку, Сава најављује свој повратак из Свете Горе. „Он, дакле, јави самодршцу брату свој долазак к њему са светим очевим и мироточивим моштима, и рече да се достојно спреме у сретање ових” (Теодосије).

Савин повратак Вукану нимало није био по вољи. Било је сасвим јасно да ће Сава, који је већ тада уживао велики углед, стати на страну оног владара ког је на престолу оставио Стефан Немања, а то је Стефан Првовенчани. Уз то, Сава је доносио мошти Симеонове, а како је, према Доментијану, Симеон већ тада био проглашен за свеца, Вукан се више није могао надати престолу.

Током 1206. или 1207. године Сава је код Хвосна ушао у Србију и најпре Симеонове мошти похранио у Студеници. Према легенди, управо ту, над моштима Симеоновим, Сава је успео да помири Стефана и Вукана. Но, не треба се заваравати и мислити да је то било нешто више од политичког договора између двојице браћа. Ипак, договор се до краја показао као веома делотворан: Вукан је сишао са политичке сцене.

По завршетку грађанског рата са Вуканом, Стефан се више давао спољном политиком. У исто време (1212. или 1214) пада и Стефанов обрачун са неверним вазалом Стрезом („И издахну усред народа злом смрћу, и смрћу чудном, да су се сви чудили томе”, Стефан Првовенчани), а Сава је одиграо одлучујућу улогу покушавајући да смири сукоб.

Некако у исто време Стефан је успео да на помало чудан начин сузбије напад удружених Латина и Бугара: „И наједном, у поноћ, би вика. И расу невидљиво Пречасни непријатеље наше, који се беху дигли. И страхом великим обузети, појавом мојега господина светог и знамењем једним, побеђени од њега побегоше, секући сами себе, једни друге, и победа им би међу собом, и до краја се срушише” (Стефан Првовенчани).

Ускоро је запретила и опасност од Епира, од деспота Михаила I. Епирци су од самог почетка сукоба имали успеха, заузели су Скадар, али се показало да деспот Михаило I није дорастао Стефану, јер су га (највероватније 1215. године) изненада убили његови робова. „И одмах један од робова његових, устав, прободе га мачем на одру његову, и злом смрћу предаде душу своју, на срамоту гледаоцима, а на радост свима који се уздају у господина и у свете угоднике његове” (Стефан Првовенчани).

Највећа опасност потом уследила је од савеза Угара и Латина који су намеравали заједнички да ударе на Рашку. Састанак латинског цара и угарског краља заказан је у Нишу током 1215/16. Будући да је на састанак први дошао угарски краљ Андрија, Стефан је искористио прилику док латински цар није стигао да у потпуности придобије Угаре на своју страну. На крају су удружени Рашани и Угари гадно притисли латинског цара Хенрика, тако да је овај једва извукао живу главу: „Али не могаше изићи из отачаства мојега, јер затворих све стазе његове помоћу светог господина мојега. А краљ Андрија умоли ме да изиђе у своје царство. И ја, послушав молбе његове, оставих га” (Стефан Првовенчани). Срамоту овог пораза латински краљ Хенрик није дуго издржао. Умро је 11. јуна 1216. године.

Након свих описаних дешавања, следи један од најзначајнијих Стефанових политичких потеза – 1217. године жени се Аном Дондоло, односно венчава се са краљевском круном. Преко Венеције Стефан је ступио у везу са тадашњим папом Хоноријем III и од њега затражио круну. Папа је лепо примио Стефанове изасланике, уважио му молбу и преко свога легата послао му круну. Тиме је Србија постала краљевина, а Стефан први краљ-првовенчани. Ово крунисање је имало изгледа да доведе до рата са Угарским краљем Андријом, али је Сава својим дипломатским активностима ту могућност осујетио.

Други значајан догађај у Стефаново доба, ако не и значајнији од самог његовог крунисања, јесте придобијање аутокефалности за Српску православну цркву. У добијању црквене независности немерљива је улога Саве, који је у Никеји 1219. издејствовао да, никејски патријарх Манојло Сарантен и никејски цар Теодор Ласкарис, Српску православну цркву уздигну на ранг архиепископије, а њега рукоположе за првог архиепископа. „И када је био нарочити дан, и када се патријарх обукао по чину велике васељенске цркве са многим митрополитима и епископима и са поповима и ђаконима, био је приведен и вај преподобни кир Сава на освећење, и руком свеосвећенога васељенскога патријарха Германа и заповешћу

цариградскога цара кир Теодора Ласкара би постављен за архиепископа” (Доментијан).

Након обављеног посла Сава није одмах отишао у Србију, већ се најпре упутио на Свету Гору. После извесног времена је кренуо за Србију, али краљ Стефан Првовенчани није могао изаћи пред њега, будући да га је напала некаква болест. „Када благочастиви Стефан чу за долазак брата давно жељена и љубљена, и то не просто него да му долази са божаственом влашћу првосвештенства, сугубом радошћу у Господу весељаше се. Али обузет великом болешћу и не могући му изићи у сусрет, место себе посла му синове своје у сретање, који младошћу као орлови златокрили и са многим благороднима до грчке границе часно стигосе” (Теодосије).

Тешко је рећи од чега је боловао краљ Стефан, али очигледно се радило о некој озбиљнијој и трајнијој болести. Он не само да није био у стању да изађе брату Сави у сусрет, већ није имао снаге ни да се подигне у кревету без туђе помоћи. „А када свети дође над болеснички одар самодршца брата, овај му подигнут од других једва могаше дати целовање, уз велики плач обојице и свију благородних, јер беше јака болест самодршца и никако се не нашаше животу” (Теодосије).

Ипак, по Савином доласку почео је краљ Стефан нагло да се опоравља, што се протумачило као једно од Савиних чуда: „И молитвом светога спасе се болни, и наједанпут се исцели” (Теодосије).

У то време краљ Стефан је највише проводи времена помажући Светом Сави да преуреди Српску православну цркву у складу са управо добијеном аутокефалношћу, па је, сходно томе, уз две пређашње, формирано и осам нових епископија. Тада је промењен и политички курс краља Стефана. Он се везује за Епирску деспотовину као најјачу православну земљу и свога сина Радослава жени са епирском принцезом Аном.

Нажалост, темпо живота који је себи наметнуо краљ Стефан почео је узимати свој данак. Болест која се тек притајила поново је букнула свом снагом 1228. године и више није било никакве наде да би могло доћи до краљевог излечења. Осетивши да више неће имати снаге да

се одупре овој најновијој навали болести, краљ је затражио од брата Саве да га замонаши. „После овога благочастиви краљ Стефан, обузет болешћу, призна брата својега, сада хваљенога, и много га мољаше да га удостоји светога и анђелскога и ниочкога образа” (Теодосије).

Из неког разлога Сава није сматрао да је болест толико озбиљна те да још није време да се краљ замонаши. „Када дође време за такву твоју молбу, рече, ја ћу ти сам послужити у овим стварима” (Теодосије).

Мислећи да ће краљ Стефан успети да се излечи, Сава крене на пут. Краљ Стефан је, међутим, изгледа пао у неку летаргију и, осећајући да му је крај близу, по гласнику јави Сави да само што није умро: „опет краљ Стефан оболи од теже болести и плачевно написа светоме, молећи га да дође и да га удостоји светога и анђелскога и ниочкога образа. У овом животу, рече, више ме нећеш видети!” (Теодосије).

Сада је већ и Сава знао да се ради о последњим тренуцима краљевог живота, те пожури натраг. Одмах по повратку пришао је краљу Стефану и „пруживши своју свету десну руку на срце његово, у име Свете Тројице написа по нагу телу слику крста, и одмах осети у својим рукама да се покренуло, и опипавши по његовим прсима, и ова опет нађе топла и жива...” (Теодосије). Оживљавање није могло потрајати дуго, али сасвим довољно да Сава замонаши брата, назвавши га Симон. „После тога свети архиепископ га украси светим и анђелским и великим образом иночаштва, назвавши га Симон монах, уместо Стефан” (Теодосије).

Након тога биографи дају веома сличне описе саме смрти краља Стефана Првовенчаног: „И тако речени Симон монах, држан у рукама светог архиепископа, слатко веселећи се и Бога благодарећи, у руке његове дух свој предаде” (Теодосије). Доментијан не наводи да је Стефан умро на Савиним рукама, али би се могло посредно закључити да се тај догађај управо тако одиграо.

Нема сумње да је краљ најпре био сахрањен у Студеници, а да је опело служио Сава: „и тако положи његове свете мошти са светим Симеоном, оцем њиховим, у дому Свете Богородице Студеничке” (Доментијан). Данас

се сматра да се тај првобитни гроб налазио уз северни зид западног травеја, дакле насупрот гроба Стефана Немање (Симеона). Ово мишљање поткрепљују остаци некадашњег саркофага који се и данас могу видети. Својевремено, приликом раскопавања на том месту је пронађена озидана гробница, а по остацима изломљеног саркофага, нађених у шуту, чини се да се ради о остацима типичног владарског гроба у Србији тога времена.

Но, мошти краља Стефана Првовенчаног нису дуго лежале у Студеници. Пренете су у манастир Жичу. Отварање гроба и пренос моштију извршио је поново Свети Сава. „И опет после неког времена пренесе га са великим частима у дом Спасов, у рукотворени му манастир, у велику архиепископију звану Жичу,...” (Доментијан). Приликом ископавања у Студеници пронађе Свети Сава „свете мошти његове целе и неразрушиве, и сви су се веселили

благоухању, а нису се нимало подавали жалости” (Теодосије), што је био сасвим довољан знак да се ради о моштима светитеља.

Не зна се тачно место где су мошти краља Стефана стајале у Спасовој цркви у Жичи. Претпоставља се да су биле положене у њивоту код олтара. Ту у Жичи насликан је Стефан Првовенчани као веома леп човек са дугом црном брадом. На глави је имао капу која је сва искићена бисерјем, а обучен је у пурпурно одело са жутим двоглавим орловима и бисерима. Поред њега је син Радослав, будући краљ, слично обучен.

Ипак, моштима краља Стефана није било суђено да почивају у миру. Још много пута Срби ће их преносити по целој Србији, како би их сачували од уништења. Само у време Турака преношене су чак петнаест пута. Данас су мошти Стефана Првовенчаног положене у Студеници.

СВЕТИ САВА

архиепископ српски

астко Немањић рођен је 1175. године, када је његов отац велики жупан Стефан Немања имао више од шездесет година, што је сасвим у складу с наводима Теодосија: „Пошто је прошло много времена откако је престала да рађа поменута благочастива Ана, јер је Бог закључа као у старини Лију Јаковљеву, да она која је пре рађала не роди више на време, због чега ју је вређао и корео муж њен, обоје у скрби и жалости због овога, јер им је душа веома жудела да добију још једно чедо, ноћу ставши на молитву свемогућем Богу.”

Од ране младости Растко је показивао изузетне особине и велику наклоност ка монашком животу, што је довело до тога да са непуних седамнаест година побегне на Свету Гору: „Јер беше слушао о Светој Гори Атонској и о испосницима у њој, и о осталим местима пустињачким. Јер долажаху ка оцу његову одасвуд да приме што им је потребно, а други пут и сам шиљаше у света места да се разда онима који преподобно живе, јер беше добар човек који дели милостињу и даје много. А Бог, готов да услиша молитву и жељу слугу својих, и његову жељу испуни и подстаче га да дође к родитељима из краја данога му” (Теодосије).

Ипак, његов одлазак је брзо откривен, тако да је потера кренула за њим. Није требало много и нађен је у манастиру Пантелејмону, али је Растко послуживши се лукавством, успео потеру да успава и да се замонаши: „Замоли игумана, и заповеди да се спреми сјајна трпеза, да се са војводом и са оним благороднима почаста, а ујутру да поћу кући. Своју замисао рече игуману и замоли га да се с вечери почну јутарње песме и да се начини велики пир да игуман почаста војводу с благороднима, а младић је ове и сам својим рукама служио и веселио. Пошто су се на вечери дуго задржали,

заповеди игуман да се удари у било, јер бејаше дан недеље. Устаде игуман и с њиме младић, и одоше у цркву на молитву. А устаде и војвода са благороднима, да стоје у цркви, јер га нису смели пустити са својих очију. А како се појање продужило, и опет по заповести дуго читање прочитавало, сви они који су заједно седели и они момци који су га чували с војводом, због умора од пута и свечаног пира тврдо заспаше. И када је осетио да су заспали, божаствени младић, будно око, оставши од њих поклони се пред светим олтарем и даде своје обете Господу, пошто га благослови игуман, и узне једног старца, одликована свештеничким чином, те узиђе на велики пирг у манастиру. Затворивши га за собом, рече благодаривши Бога: Узнећу, те Господе, јер си ме подигао. А јереј чита молитву и постриже власи главе његове и у ризу га обуче анђелскога образа, и промени му име Растко у Сава” (Теодосије).

Од тог момента и почиње задивљујући духовни живот Растка Немањића, монаха Саве.

Растков долазак на Свету Гору изазвао је велико интересовање међу монасима и пустињацима. Како и не би, он је био владарев син који је напустио безбрижан живот и заменио га за овај, много тежи: „И говораху: Заволевши да живи с нама, дошао је” (Теодосије). Током

1192. године Сава је прешао у манастир Ватопед који је тада био један од највећих и најзначајнијих манастира на Светој Гори. Основан је у периоду 972–980. године, за живота Св. Атанасија Атонског који је основао први велики манастир на Светој Гори, Велику Лавру, 963. године.

Крајем 1197. године Стефан Немања је, видевши да његова абдикација није изазвала неке посебне потресе, одлучио да оде на Атос (Свету Гору) и да се придружи сину Сави: „и дође на Свету Гору ка Светој Богородици Ватопедској, водећи са собом 300 одабраних слугу, осим других” (Доментијан). Недуго потом њих двојица су основали и саградили манастир Хиландар. Одмах након завршетка манастира Стефан Немања се преселио у њега: „И кад је био свршен манастир, дође свети Симеон из Ватопеда у Хиландар” (Доментијан). Већ 13. фебруара 1200. године умро је у својој задужбини бивши велики жупан рашки Стефан Немања, монах Симеон.

Током 1202. године започео је сукоб између Немањиних синова Стефана и Вукана. Уз помоћ угарских снага Вукан је успео веома брзо да сломи Стефанов отпор. Овај сукоб браће око престола нанео је огромне штете Србији и изазвао је велику саблазан: „Хоћу овде да испричам мржњу браће, а устежем се од стида” (Теодосије). Ипак, до краја 1205. године Стефан је успео да поврати престо, али рат међу браћом је и даље беснео.

Желећи да помири браћу и тиме заустави рат, у Србију се, помало неочекивано, са Свете Горе вратио Свети Сава носећи мошти Стефана Немање (Светог Симеона). Сава је у то доба био веома млад, тек је прешао тридесету годину, а већ је имао чин архимандрита. У Савиној пратњи дошло је и неколико монаха.

У Хвосну су Саву са моштима Немањиним, према Савином казивању, свечано дочекали, поред осталих, и Стефан и Вукан: „Када је сазнао владалац син његов Стефан Немања, и брат му кнез Вукан, скупише светитеља и јереје и игумане, са многим монасима и са бољарима свим, са радошћу радујући се и весељем веселећи се” (Свети Сава). Према другим биографима (Доментијан и Теодосије) овоме

дочеку је присуствовао само Стефан, а Вукан није. Када је Сава заправо дошао у Србију не зна се прецизно, али је сигурно да је то било 1206. или 1207. године.

Сава је сахранио Немањине мошти у Студеници и изгледа да су се Стефан и Вукан баш ту, над очевим моштима, коначно измирили. Детаље овога помирења не знамо, али је сигурно да је Вукан добио од Стефана неке уступке. Да је уступака било види се и по томе што је Вукан, након помирења, самостално владао у Зети, као што су били самостални и његови наследници. Исто тако, Стефан и Сава су се изузетно много zaloжили да се Барска архиепископија одржи, тако да су је доста помагали, што такође може бити један од услова под којима је Вукан пристао да се измири са Стефаном. Од тада Вукан није више правио Стефану сметње. Убрзо након тога је умро, мада није немогуће да је и уклоњен. Последњи пут се у документима помиње 12. априла 1207. године у једном уговору између Дубровника и Котора. Вукана је наследио његов син по имену Ђорђе (имао их је тројицу), који од 1208. године носи и краљевску титулу.

Да је Ђорђе водио сасвим независну политику у односу на краља Стефана види се из тога што је 3. јула 1208. године дао заклетву верности Венецији и постао њен вазал. У сваком случају, краљу Стефану од тада више није претила никаква опасност из Зете.

Савин боравак у Србији се и те како осетио, мада он, изгледа, није имао намеру да се у њој задржи након што је помирио Вукана и Стефана. Његов превасходни циљ био је да браћу измири, те да се након тога врати у Хиландар. Међутим, на Стефанову молбу ипак је остао у Србији: „А свети и они који су с њиме дошли споменуше самодршцу свој повратак на Свету Гору. А овај чувши ову реч, која је пролазила кроз његово срце као копље, промени се, припаде, и сам с благороднима поче молити Светога говорећи: Не остави нас у овај час, о оче свети и не одузимај пре времена жалошћу душу моју од мене!” (Теодосије).

Ситуација у Србији није била повољна и краљу Стефану је и даље била потребна братова помоћ, што је Саву и задржало у Србији. За

средиште свога деловања Сава је одабрао манастир Студеницу, који је тако постао средиште српског духовног и црквеног живота. Ускоро је, захваљујући његовом утицају, од 1208. до 1220. године сазиђана и Жича, задужбина Стефана Првовенчаног, посвећена Спасовдану: „Јер ванстину Богом би наречена архимандрија, од које и овај богољубац основа велику архиепископију, дом Спасов, звану Жичу, коју почевши и саврши са благоверним братом својим, великим жупаном кир Стефаном” (Доментијан). Манастир Жича је подигнут на северу, крај Западне Мораве, с намером да шири утицај православља на територијама према Сави и Дунаву и суздија утицај Угарске који је у тим крајевима постојао због близине границе.

У то време Сава је стекао назив народног учитеља, будући да је био неуморан не само у држању хришћанских проповеди. Учио је народ и како да обавља поједине радове, па је одатле и потекла прича како је Сава научио сељака да оре, жену да преде итд. Његов се утицај осетио и међу прилично запуштеним и неуким православним свештенством. Сава је са собом из Хиландара довео и неколико ученика. Истовремено, доста је учинио и код подизања православних цркава, нарочито у оним крајевима где је био јак утицај католичке цркве: „И друге свете цркве у свима изабраним местима почевши и сврши, и старе утврди, а нове сазда и све постави на сваком добром закону, и пренесе сваки узор Свете Горе у своје отачаство...” (Доментијан).

Сам његов живот изазивао је страхопоштовање будући да је био пун одрицања. Подвргавао се исцрпљујућим постовима, често се повлачио у испосницу у Студеници.

Осим црквеним пословима Сава се тих година бавио и дипломатијом, тако да је остао забележен његов успешан одлазак код Стефановог побуњеног вазала Стреза 1212. или 1214. године.

Током 1217. Србија је уздигнута на ранг краљевине, а Стефан је тако постао њен први крунисани владар, отуда Првовенчани.

У време Стефановог крунисања Сава је одлучио да се врати на Свету Гору. Ова одлука изазвала је полемике, јер се сматрало да се

Сава наљутио на Стефана због тога што је круну примио од римског папе. Сава, као православни монах, то није могао прихватити. Савин одлазак детаљно описује Теодосије: „Дошавши ка самодршцу брату, хотећи му дати поздрав ради одласка, овај сматраше његов одлазак као излазак душе, и много плакавши и са свима благороднима моливши хтеде га задржати. Пошто никако не могаде, веома се ражалости.” Сава, видевши колико је Стефан жалио због његовог одласка, тешио га је говорећи: „Ако добри Бог изволи, опет ћу се вратити к вама” (Теодосије).

Да се не ради о свађи, види се и по томе што је Стефан златом даривао Саву, и лично га отпратио до границе Србије: „А самодржац Стефан даде велико мноштво злата, њему на потребу и ради раздавања манастирима у Светој Гори, и онима који самотно живе и свима потребницима, и сам га испрати са благороднима до граница Грчке земље” (Теодосије).

Само крунисање издигло је Србију у ранг краљевине, дајући јој много на престижу, али да би стварно била ван домашаја страних утицаја, недостајала је независна црква. Током 1219. године Сава је отпутовао у Никеју са жељом да посети никејског цара Теодора Ласкариса и патријарха Манојла Сарантена, који су тамо боравили: „После овога хтео је свети због манастирских потреба, или још боље – хтео је Бог због њега, а због познатог узрока, да иде у царствујући Константинов град, у коме је тада царевао Теодор Ласкар” (Теодосије).

Цар је Саву примио лепо, „јер кћи цара Теодора Ласкара беше удата невеста Радослава, сина Стефанова, синовца светог Саве. Због тога цар га многољубазно прими са сугубом чашћу, јер је и сам желео да га види” (Теодосије).

Након што је обавио све манастирске послове, Сава је од никејског цара затражио да патријарх Манојло посвети неког Србина за архиепископа српске православне цркве: „Скрбно и печално ми је, цару, јер моја земља нема свога архиепископа; а још и многе земље су околу отачаства ми у области државе наше, но нису напредне божанственим исправљењем. Да, хтео бих да твоје велико царство за-

поведи патријарху да ми освети као архиепископа једнога од браће моје која је са мном, да га земља отачаства ми има на освећење своје, и да се држава великога ти царства њиме велича” (Доментијан).

На самом почетку Сава никако није пристајао да буде посвећен за архиепископа, но касније је, на царев наговор, пристао. Сава је потом затражио и пуну аутокефалност српске цркве, што цару, изгледа, није било право: „Цар чувши ово измени лице своје због крупне молбе, јер се ни патријарху никако ни свима благороднима не учини угодна. Јер су хтели посвећењем и влашћу црквеном да ове имају покорне себи, послушне и дароносне. Али због велике љубави коју цар имађаше према светоме, срамљаше га се да га неиспуњењем молбе отпусти жалосна, па утишавши силом оне који су негодовали, испуни светоме молбу” (Теодосије). Дакле, с добијањем аутокефалности цркве ишло је много теже. Цар Теодор Ласкарис и патријарх Манојло Сарантен нису били вољни да српској цркви дају самосталност. Ипак, Сава је сретно обавио посао и српска црква се одвојила од охридске у засебну архиепископију, док је Сава постао њен први архиепископ.

Након добијања аутокефалности цркве Сава се вратио на Свету Гору, у Хиландар, где је обављао неке послове везане за његову управу. У Хиландару је желео и да одабере монахе, будуће епископе у Србији. Сава се, заправо, одмах почео припремати за рад на реорганизацији Српске православне цркве: „дође опет у свој манастир Хиландар, почи насамо игумана да онима који су под њиме сам собом показује пример сваке добродетељи, а опет братију да игумана са страхом Божјим у свему слушају, свима мир и благослов и у Господу целив давши, изиђе из манастира, узевши са собом оне за које је знао да су подобни да их постави за епископе” (Теодосије).

Сава је на путу за Србију свратио у Солун, у манастир Филокал чији је био један од ктитора. Ту се посаветовао са солунским митрополитом Константином Месопотамитом (Костадије) и снабдео се потребним књигама: „После овога свети сабра све достојно што је потребно великој цркви, и узе са собом књиге

законске и светло испраћен од митрополита, ипарха и првака градских, оде у земљу народа свога” (Теодосије). Сава је заправо преузео *Номоканон* или *Крмчију*, збирку црквених закона потребних новој архиепископији. *Крмчија* је написана на основу низа византијских црквених закона, најбољих представника византијског законодавства.

За кратак период који је Сава провео у Солуну *Крмчија* сигурно није могла бити написана. Стога је највероватније да је рад на њој трајао већ дуже време и да је тек сада, у Солуну, био завршен. То потврђује тезу да се Сава за добијање аутокефалности Српске православне цркве спремао већ дуже време, што сигурно није могао радити без сагласности и помоћи свога брата Стефана Првовенчаног. То опет даље значи да односи између браће никако нису могли бити затегнути, у противном овакав један посао који је Сава обавио не би могао бити успешно завршен. Након свега овога Сава је кренуо за Србију, најавивши претходно краљу Стефану свој долазак: „А свој долазак унапред писмено јави брату самодршцу Стефану” (Теодосије).

Након Савиног повратка у Србију требало је, у складу са управо добијеном аутокефалношћу, реорганизовати црквену управу у Србији. Сава је основао укупно осам епископија (Хумску, Зетску, Хвостанску, Будимљанску, Дабарску, Моравичку, Топличку, Липљанску) уз већ постојеће Рашку и Призренску и поставио осам епископа: „Давши им књиге законске, да по предању светих апостола и светих отаца уче народ како да се подижу у вери у Господа нашега Исуса Христа, и заповедивши им да га покајањем обраћају као Богу...” (Теодосије).

Чак пет епископија било је на граници према католицима и богумилима. Ове епископије су, с једне стране, требале да обављају мисионарску улогу према тим крајевима, док су, с друге стране, требале да спречавају ширење католичанства и богумилства у Србији. Седишта нових епархија била су по манастирима, а Жича је била седиште архиепископије. Оваквим распоредом Сава је све учинио не би ли у Србији одржао једну веру, и то православну, чиме би успео да уједини државу и ис-

товремено да уједини народ у једној вери. То би искључило било какве верске сукобе, поготово што је сећање на грађански рат са Вуканом, који се добрим делом до краја претворио у верски, још увек било веома свеже.

Некако у то време Србији је припретио угарски краљ Андрија, који никако није могао да преболи Стефаново крунисање, будући да су угарски краљеви Србију сматрали својом земљом. Посланство угарског краља предало је захтеве краљу Стефану, а овај је одмах послао Саву у Угарску. На угарском двору Сава је био лепо примљен и након преговора успео је да одговори Андрију од његових намера. Биографи детаљно описују Савин боравак у Угарској и спомињу његова чуда која је чинио пред краљем. То је наводно уплашило Андрију и он је одустао од похода на Србију.

Након постављења епископа, Сава је највећи део времена проводио организујући Цркву, а то је радио или пишући писма, или путујући по земљи. Током тих путовања одржан је 1221. године велики сабор у Жичи, први општецрквено-државни сабор након добијања аутокефалности, на ком се расправљало о православљу.

Сава је проповедао против јереси, вероватно против богумила којих је било доста по Србији: „Због тога се и ја бојим да међу вама не буде што од нечистог и куколног учења таквих. Хоћу да међу вама извршим обновљење свете, истините, божанствене вере у Оца и Сина и Светога духа...” (Теодосије).

Са богумилима је поступано веома оштро – сви који нису желели да се одрекну јереси, били су протерани: „А оне који су проповедали јерес задржа са собом код цркве и насамо их тачно испита. Некрштенима са претходним проклињањем јереси коју имађаху заповеди да држе дане оглашене у чувању чистоте, и тако заповедаше им да се крсте” (Теодосије). Спомињање некрштених код Теодосија сведочи да је у то време било доста Срба који нису били крштени ни у православној, ни у католичкој цркви, и припадали су некој јеретичкој вери, а које је он сада крстио, наставивши да и касније покрштава народ: „А и сам свети пролажаше и обилажаше целу земљу својега народа, вером

православља утврђујући и учећи, и предајући им врлине и добре обичаје, водећи све исповедањем ка покајању” (Теодосије).

Нарочита пажња обраћана је на свештенство и племство, међу којима је јерес била прилично раширена. Уколико молбе и убеђивања да се пређе на пут православља не би уродиле плодом, приступало се веома оштрим мерама: „А благородне који су били у јересима које налажаше много је молио и учио да се врате саборној апостолској цркви, обећавајући им почасти и дарове велике, и који би га послушао био је приман од њега с љубављу великом, и примао био од самодршца краља, брата његова, многе дарове. А ко се, не повинујући се, утврђиваше у богомрским јересима, овога проклевши а великим дешчашћем из целе своје земље изгоњаху, расудивши да није достојно да буду купине заједно са виновом лозом” (Теодосије).

Након сахране краља Стефана Првовенчаног у Студеници, Сава је у Жичи 1228. године крунисао новог краља Србије – Стефановог најстаријег сина Радослава: „После представљења благочастивога Стефана и првога краља, свети архиепископ венча краљевством најстаријег сина његова Радослава у великој цркви, у поменутој Жичи, утврдивши га молитвама и благословом, предаде му да самодржавно управља отачаским и српским скиптром” (Теодосије).

Током 1229. године Сава је одлучио да отпутује у Свету Земљу не би ли обишао света места и упознао се са монашким животом у Палестини. Монашки живот га је превасходно интересовао и посебно привлачио, једно време је намеравао и да му се у потпуности посвети. Тренутак за одлазак у Свету Земљу био је повољан, јер је баш у то време цар Фридрих II у VI крсташком рату ослободио Јерусалим, односно преговорима га добио од египатског султана, а уз њега и низ других места по Палестини (Витлејем, Назарет). Била је то идеална прилика да се Сава упозна и са црквеним животом и уређењем манастира и монашког живота. Стога није обишао само Јерусалим, Сион, Галилеју, Витанију и друга света места, већ и јерусалимског патријарха Атанасија, који га је веома лепо дочекао.

Овај долазак у Свету Земљу Сава је искористио да од патријарха добије дозволу за подизање манастира, тако да је у Акри, где се искрцао када је стигао, подигао манастир Светог Георгија, који је требало да буде прихватилиште за вернике из Србије. На Синају је подигао манастир Светог Јована Богослова: „И измоли место на саздање манастира, и би му дано место од игумана и од све братије, и од часнога патријарха Атанасија, и благослов примивши посвети цркву светога и великога апостола и јеванђелиста Јована Богослова на Сиону...” (Доментијан). Овај манастир је неколико стотина година био право српско упориште у којем су одседали хаџије из свих словенских земаља. Некада веома богат и цењен, данас је, нажалост, само рушевина.

Оба ова манастира су била под контролом манастира Св. Саве Освећеног у Јерусалиму, ког је Сава богато даривао. Током XVI века контролу над манастиром Св. Саве Освећеног преузели су српски монаси. Овај манастир се налази на три сата хода од Јерусалима и смештен је у каменитој јудејској пустињи. Манастир је основао Св. Сава Освећени (439–531), оснивач палестинског монаштва, а по њему је Растко Немањић и добио калуђерско име.

Рачуна се да је манастир основан 484. године. У њему је гроб Св. Саве Освећеног, смештен у једну пећину, а над гробом се налази фреска с његовим ликом. Доментијан описује како је Сава обишао овај гроб: „и слатко целовавши слику светога написану на часном гробу његову”. Све манастире које је посетио, Сава је богато даривао и од њих добио бројне различите реликвије.

Даљни пут је Саву из места Акре довео до никејског цара Јована Ватаца (1222–1254). „Цар се обрадова његову доласку и посла своје благоусрдне слуге са својим коњима, да са сваком почашћу доведу светога од мора. Са великом љубављу цар га прими” (Теодосије). Од цара је добио део крста на којем је Исус распет: „и обдари светога часним дрветом крста и моштима светих...” (Теодосије). Поред тога, прибавио је и низ других реликвија. Део крста који је Сава донео данас представља једну од највећих светиња чуваних у Хиландару. Након

извесног времена проведеног код цара Јована Ватаца, Сава је одлучио да се врати на Свету Гору. Цар му је за тај пут обезбеди брод и оружану пратњу.

На Светој Гори се Сава дуже време одмарао, а онда кренуо ка Србији. На том путу опет је застао у Солуну код цара Теодора Анђела, где је, као и приликом претходне посете, лепо примљен: „И он му указа поштовање великом љубављу и угошћењем и даровањем” (Теодосије).

Наредне године Сава је провео у црквеном и пастирском раду. Тада је и канонизован Стефан Првовенчани (Симон), а његове мошти су пренете из Студенице у Жичу: „Дозвавши епископе и игумана и све црквене и часне свештене личности, сврши са њима свету и божаствену службу о спомену брата својега првовенчаног краља Стефана” (Теодосије). Теодосије даље описује пренос Стефанових моштију: „и са сваком достојном чашћу из Студенице ове подигавши у Божјој великој цркви од Стефана сазданој, у Архиепископији што се зове Жича, са псалмима и песмама и сваком чашћу ове положи” (Теодосије).

Некако у то доба започео је и сукоб између краља Радослава и брата му Владислава. На самом почетку краљ Радослав се опирао, али у јесен 1233. године Радослав је коначно слоњен и након тога морао је са женом Аном да бежи у Дубровник, где је љубазно примљен. Сава није одобравао ове сукобе и вероватно му је у сећању још био жив сличан сукоб између Стефана и Вукана, које је некако успео да помири. На сличан начин покушао је да помири и Радослава и Владислава, али није успео: „Свети их је много молио и претио им да буду у миру, и када није могао да их умири рече: Ако је од Бога оно што ви чините, воља Господња да буде” (Теодосије).

Увидевши да је Радослав поражен, те да би тиме што би га подржао само продужио и распламсао овај сукоб, Сава је одлучио да крунише Владислава и на тај начин му да легитимитет: „и узе престо оца свога кир Стефана краља, и би благословен и венчан од Преосвећенога” (Доментијан). Да Сава није имао нимало симпатија према Владиславу види се код

Теодосија: „А свети архиепископ краљевством и молитвама венча свога синовца реченога Владислава, мада је незаконито и разбојнички уграбио власт, али је судио да је то по бољој вољи”.

Сава је изненада, крајем 1233. године својом одлуком сишао са архиепископског трона и то у корист свога ученика Арсенија. Јеромонах Арсеније је устоличен у манастиру Жичи на сабору црквених и световних великаша: „Дозвавши у велику Архиепископију у помену Жичу, благочастивога Владислава краља и благородне његове великаше, заповеди и да чувају многе ствари које се односе на свете цркве. Изабравши једнога од ученика својих, Арсенија јеромонаха, кога тачно познаваше да је више од других украшен безлобношћу и правдом...” и даље: „Посадивши га место себе као архиепископа на својем благодарованом престолу, утврди га свети, довољно угостивши у Архиепископији самодршца и великаше његове...” (Теодосије).

Извесно време након силаска са архиепископског трона Сава је боравио у Србији, помажући новом архиепископу Арсенију у обављању послова и у утврђивању власти. Када је увидео да његово присуство није више неопходно, Сава је одлучио да поново крене у Свету Земљу и да посети Египат и Малу Азију. У пролеће (или јесен) 1234. године Сава је обавестио краља Владислава о томе „Насамо рече краљу Владиславу своју помисао” (Теодосије) и, иако се краљ томе одупирао, кренуо је на пут.

О овом Савином путовању било је бројних спекулација. Постављало се питање зашто је он, већ у шездесетим годинама живота и болестан, кренуо на овај пут. Најсмелија је свакако она спекулација која налази у овом путовању политичке мотиве. Наиме, бугарски цар Асен, таст краља Владислава, замолио је Саву да код јерусалимског, антиохијског и александријског патријарха изради да бугарска црква добије аутокефалност и постане патријаршија. Ова теза је занимљива и могућа, али у недостатку историјских доказа потпуно остаје на нивоу претпоставке. Много су ближа истини размишљања да је Сава на овај пут кренуо ис-

кључиво из религиозних мотива, тим пре што у то доба више није био архиепископ, већ човек који више нема земаљских брига, потпуно посвећен Богу.

Сава је на путовању обишао Јерусалим, затим патријаршију у Александрији, пустињаке у Египту и Синај. Вратио се затим у Јерусалим, одакле је отишао у антиохијску патријаршију и, коначно, након Цариграда, стигао је у Бугарску, у Трново, код бугарског цара Јована Асена. При доласку у Свету Земљу у граду Акри, Сава је боравио у манастиру Светог Георгија, истом оном који је откупио на свом првом путовању и који је служио као прихватиште српским ходочасницима.

Бугарски цар је Саву примио веома лепо: „И прими га цар са великом чашћу и љубазно славље сатвори због њега благоверни цар Јован” (Доментијан). Није Саву само љута и јака зима спречавала да крене натраг у Србију. Тада је већ био и уморан и болестан и намеравао је у Бугарској да се опорави и оснажи. Међутим, његово стање се толико погоршало да је и сам полако схватао да му се ближи крај: „После царева одласка обузе светог болест, и разумедо да га Бог зове к себи” (Теодосије).

Свестан свега Сава је, у тим последњим данима земног живота, журио да заврши све послове тако да је, наводи биограф, окупио своје ученике заповедајући им да попишу ствари које је донео из Свете Земље и одредио да се „једне однесу у Архиепископију (Жичу), а друге у Студеницу” (Теодосије). Исто тако, упутио је писмо краљу Владиславу и архиепископу Арсенију: „У писму дарова мир и благослов Владиславу краљу и својега престола намеснику, блаженом Арсенију архиепископу, и свој земљи народа свога, и тако отпусти своје ученике у српску земљу, а сам остаде са мало њих” (Теодосије).

Већину ученика послао је у Србију, а Бугарима се на лепом дочеку захвалио дарујући бугарској Патријаршији вредне поклоне. Последњи који га је посетио био је бугарски патријарх Јоаким. Недуго потом, у недељу, након причешћа, предао је Сава своју душу у руке Господње: „А у поноћ када је свитао васкрсни дан недеље, свети причестивши се светим и

животворним Христовим тајнама, као што и увек говораше: Слава, Богу за све! И одмах, као да су га посетили неки из давнине мили другови, био је весео духом, а овим весељем потврђиваше се долазак анђела Божјих к њему и показа се неисказано светао у лицу, чиме доказиваше чистоту душе своје. И тако, до краја својега благодарећи Бога, у руке његове предаде душу своју” (Теодосије).

Дан Савине смрти остао је у историографији нејасан: 12, 13, 14. или 15. јануар, године 1236. Црква је прихватила 14. јануар по старом календару као дан Савине смрти. Тога дана се овај светитељ празнује.

Смрт Светог Саве је за бугарског цара била сасвим изненадна јер он, иако је био тек пре пар дана са Светим Савом, није приметио да је код овога слабост ухватила толико маха. Нареди да се Сава сахрани у цркви Четрдесет мученика у Трнову: „А цар чувши о престављењу светога много на патријарха негодова што је затајио од њега болест, и брзо пославши рече да се свети положи у манастиру који је он подигао, у цркви Светих и великих четрдесет мученика, и заповеди да се довољно злата разда ништима на његову погребу. Јер цар веома љубљаше светога па ради тога и показиваше после његове смрти оволику љубав према њему” (Теодосије).

Теодосије у биографији наводи како је бугарски цар Јован Асен II лично учествовао у погребним свечаностима. Кроз тај опис добија се и приближан опис гроба у који је тело Светог Саве сахрањено. Гроб се налазио у припрати цркве Четрдесет мученика, био је укопан у земљу (зидана гробница), док је изнад њега стављен камени саркофаг преко којег је набачена царска багреница. Поред тога, на саркофаг су стављена и бројна кандила и свећњаци: „И нимало не каснећи заповеди да се озидан гроб његов, и положивши камен часни поврх гроба и царском багреницом покривши га, постави свећњак и златокована кандила над гробом у част светога, да осветљавају његов гроб” (Теодосије).

Након Савине смрти и његове сахране у Трнову, српски краљ Владислав је, на велики притисак архиепископа Арсенија, покушавао

од бугарског цара да измоли Савине мошти не би ли их донео у Србију. Бугарски цар није био вољан да испуни Владислављеву жељу, одбијајући неколико посланстава из Србије. Владислав је зато морао лично да оде у Бугарску: „А цар беше у недоумици шта да чини, јер мишљаше да ће се лишити царства ако се лиши светога, а уз то јер беше положен у његову манастиру. Позвавши патријарха и своје саветнике, питаше да ли да га преда. А они му рекоше да то никако не чини, јер, рече, велможе и цео град веома негодују због овога” (Теодосије).

У Трнову су преговори између Владислава и цара ишли веома тешко: „И била је велика распра и много узбуна због овога...” (Доментијан). На крају је цар ипак попустио и Владислав узме Савине мошти и донесе их у Србију. Према биографима цар није имао намере да Владиславу изађе у сусрет, међутим, ноћу му се приказао анђео Божји који му је наредио да Савине мошти преда Владиславу. Иако нерадо, у страху, бугарски цар је на крају попустио.

При отварању гроба затекли су Савино тело неоштећено. Чинило се да спава: „Потом краљ Владислав, спремивши царску багреницу и све што је потребно за подизање светога тела из земаљских недара, заповеди да се сврши служба светоме о спомену његову, а сам са својим епископима, док се служба свршавала, отвори гроб светога и више га ваистину света Духом, и телом свега цела и неразрушена, и власи главе и браде све светле и целе да има, и као да лежи и спава. Благоухањем као мирисним миром развесели оне који су около стојали, и јави се тако без икакве жалости, и не само свето тело преподобнога него и дрво које ово облагаше и прах гроба обогати Бог благовоњем и исцелењем” (Теодосије).

Савин трновски гроб, иако празан, остао је велика светиња која је доносила излечења и на којем су се дешавала чуда. Стога је бугарски цар Јован Асен II заповедио „... да се гробне даске које су држале тело светога у гробу, и благоухани чудотворни прах у гроб светога положе, и први камен положи врх гроба и покрије царском багреницом као и пре, и рече да се поставе свећњаци и златокована кандила у част светога, да осветљавају свети гроб његов,

као што и до сада у част светог гроб тај украшени стоји у манастиру цареви у цркви Светих четрдесет мученика” (Теодосије).

Након преноса у Србију Савине мошти је краљ Владислав сахранио у манастиру Милешеви: „И сва чеда његова са страхом и вером целовавши Преосвећенога и појући богохвалне песме за његов покој, часно га преведоше у велику Лавру вазнесења Спасова, у место звано Милешеву, у рукотворени манастир тога самога богољупца и светољупца, великога краља Владислава” (Доментијан). Овај манастир је задужбина краља Владислава. Подигнут је на десној притоци Лима према тврдњи Лазара Трифуновића 1218/19, односно око 1220. године, према другим историчарима уметности.

Као и у Трнову, тако је и у Милешеви Савино тело положено у гробницу. Данас не знамо поуздано где се гроб Светог Саве у манастиру Милешеви тачно налазио: као гробно место показује се североисточни угао спољне припрате, а као потврда наводи се натпис угребан на зиду у којем се спомиње име Сава и датум 12. јануар. Ископавања су на том месту заиста открила гробницу зидану од сиге у којој се налазио скелет. Наравно, то није био скелет Светог Саве, већ вероватно милешевског игумана Атанасија, који је учествовао у преносу моштију Светог Саве и који је у ову гробницу накнадно сахрањен. Збуњује поменути натпис изнад гробнице у којем се спомиње епископ Сава. Звање епископа се давало монаху чија

је обавеза да се стара о правилном литургијском поретку у току богослужења. Тешко је поверовати да се Свети Сава могао ослонљавати са епископ. Поред тога, сâм натпис над гробницом је више него скроман, тек угребан у зиду. Личности какав је био Свети Сава сигурно је припадао далеко репрезентативнији натпис изнад гробнице. У сваком случају питање места гроба Светог Саве у Милешеви и данас остаје отворено.

Било како било, мошти Савине нису дуго лежале у Милешеви јер „после не многог времена јави се свети доласком у сан једноме преподобноме богобојажљивом и побожном старцу у манастиру говорећи да његове свете мошти не треба да леже у земљи него ван гроба, у цркви” (Теодосије). Тако је и учињено. Мошти Светог Саве су поново ископане из земље „и у дрвеном ковчегу положише га посред свете и велике цркве, и досада као сунце сија, мирисима и побожности пунећи срца свих верних, који славе Оца и Сина и светог Духа, и сада као и увек и у векова, амин” (Доментијан).

Зна се сасвим поуздано да су мошти биле изложене у дрвеном кивоту окованом сребрним и златним плочама на којима су били искуцани мотиви из Библије. По свему судећи кивот се налазио у старој припрати и то испод Савиног портрета на источном зиду. То је тако трајало све до 27. априла (10. маја) 1594. године, када су мошти Светог Саве Турци спалили у Београду на Врачару.

ДОМЕНТИЈАН

пореку и животу Доментијановом не зна се баш ништа. Извесно је једино да је био ученик Светог Саве и да га је пратио на путовањима по Светој Земљи. Тада је имао прилику много тога да научи. Добро поткован знањем ускоро је од краља Уроша I Немањића Великог добио задатак да испише житија Светог Саве и Светог Симеона (Немање) Мироточивог: „Унутрашњи живот његов не изгледа да је био мање богат од спољашњег, нити његова воља слабија од његових знања. Доментијан се морао истицати и талентом и карактером, и културом, кад су га хиландарска сабраћа бирала за свог духовника, а краљ Урош I му поручио

животописе Светог Саве и Светог Симеона Немање” (Милан Кашанин).

Прво своје дело, *Живої Свеїої Саве*, Доментијан је писао у Кареји, у испосници Светог Саве на Светој Гори. Он је то место описао као „пресветло и изванредно, украшено, по подобију рајском, сваким лепотама”. Она је заиста и била таква. Подигнута на падини, са изузетним погледом на шумовиту околину, високо небо и бескрајно море. Није то била испосница каква се обично замишља, мрачна, мала, неудобна. Напротив, био је то удобан простор са два-три одељења, спојен са црквом. Ту су могла бити тек два или три монаха Док би један читао псалтир, Доментијан је писао своја житија: „Ту, у светлости, у ведрини, у малој кући окруженој дрвећем и биљем, међу орасима и маслинама и струјама с мора, настало је једно од најсјајнијих књижевних дела које је икад написао један српски писац” (Милан Кашанин).

У монашком духу, Доментијан своје дело није схватао као извршавање задатка, односно наруџбине коју је добио од краља, већ као испуњење вишег налога који је добио од самога Бога: „Грешноме јеромонаху Доментијану Бог предложи да разуме живот овога преосвећено-

га кир Саве” каже он у поговору. У чину књижевног стварања политика и теологија постале су једно.

Сматра се да је *Живої Свеїої Саве* настао 1242. године (негде се наводи 1253. година). Ово житије веома је обимно, обухвата скоро 200 страница. Док је Свети Сава о своме оцу оставио житије попут неке кратке приповетке, а Стефан Првовенчани као низ аутобиографских података и хроничарских бележака, Доментијан је написао опсежно хагиографско дело, веома документарно, раскошно идејама и духом. То није само след догађаја из живота Светог Саве, то је цела једна државна и црквена идеологија. Како се наводи: „Оно превазилази све српске средњовековне животописе разноврсношћу и богатством теолошких мисли, дубином етичких рефлексива, верским заносом, висином глорификовања српских светитеља, апотеозом духовног живота и беседничким полетом казивања” (Милан Кашанин).

Доментијан Светог Саву назива савршеним архиепископом, крманошем цркве, новим законодавцем који је „духовним крилима облетео крајеве целе васељене”. Описује га као „испитивач истине и самовидац дела светских”, као „свесветску трубу”, изједначава га са ста-

розаветним пророком Мојсијем, сматра га и већим од њега: „А овај преосвећени не прими ништа на каменним плочама ни мастилом написано, но новом апостолском благодаћу прими светим Духом назнаменане таблице духовних поука, којим испуни закон и просвети своје отачаство”. Све се то ређа на шест страница богатих метафорама ненадмашне лепоте и музикалношћу реторских понављања.

Живої Свеїої Саве је писао учен човек за учено племство са двора. Зато Доментијана монаси каснијих векова нису много волели и ретко су његово дело преписивали. Неће се из истих разлога свидети ни каснијим грађанским историчарима из два протекла века.

Друго своје дело, *Живої Свеїої Симеона*, Доментијан је написао такође на Светој Гори, у пиргу Преображења Спасова, више Хиландара. Ово је сада било место другачије, пусто, келије без прозора или врата, зидови трошни, без људи. Ипак, са Доментијаном је тада био Теодор Граматик, који је преписивао *Шесћоднев* Јована Егзарха. Управо је Теодор у својем спису Доментијана назвао својим заштитником, умним јеромонахом, светим књигољупцем. По некима тај Теодор ће можда бити онај чувени Теодосије који је касније написао позната *Жиџија Свеїої Саве и Свеїої Пеїра Коришкої*.

Живої Свеїої Симеона Доментијан је писао 1264. године. Ово дело је ипак слабије од претходног. Очигледно Доментијан није био толико задивљен Светим Симеоном колико Светим Савом. О Симеону су већ писали Свети Сава и Стефан Првовенчани. Из већ написаних дела Доментијан је много тога преузео, без доношења нових историјских података.

Сматра се да је најузбудљивији онај део где се описује глад која је настала након сукоба између браће Вукана и Стефана. Такође, скоро четвртина дела је посвећена чудима Светог Симеона. Доментијан слави Симеона не због његових војних победа, већ што је у српским земљама учврстио православље и дао пример побожног живота. Стога га назива „савршеним оцем свога отачаства”.

У целокупној старој српској књижевности Доментијаново дело пружа најпрецизнију слику и даје највише података о средњовековном српском схватању световне власти и владара. У њему се може сазнати о пореклу и легитимности краљевске власти, благослову који отац даје наследнику, о значењу крста у биткама, односу владаоца према цркви и свештенству, о даровима и милостињи, значају светиљских чуда и др. Укратко, Доментијан нам пружа ондашњу идеологију државе и власти.

Код Доментијана нема баналности, њега профан живот не занима. Зато не спомиње ни једну жену, сем Немањине супруге Ане, мајке Светог Саве, а и њу као монахињу. О Светом Симеону и Светом Сави пише углавном као о монасима, ретки су редови који их описују као световне личности. Из свих догађаја које описује покушава да извуче њихово морално значење, догађај сам за себе за Доментијана није битан ако нема моралне поуке. Стога догађаје шире образлаже него што их излаже.

Интересантно је запажање да Доментијанова житија треба читати наглас. Његова можда и основна врлина јесте – дикција, ни код кога она није „тако мајестетична и музикална као у њега. У Доментијановом говору има ширине и звучности античких ретора, удружене са страшношћу хришћанских беседника. Толико осећајности, заноса, вере, такве дубине мисли и силне осећања, такве раскошне речитости нема ни у једног нашег старог биографа” (Милан Кашанин). То су права ремек-дела у оркестровању речи, ритам Доментијанове фразе је достојанствен, „каденција његовог гласа, раскош његових метафора, лепота његових сложеница, звучност и, не ретко, патетичност његовог говора, обрти и контрасти његових мисли стављају га у врхове српских прозаиста и уздижу на степен светског писца” (Милан Кашанин).

На ово би се могло надовезати и: „Доментијан је блистав реторичар, суптилан песник, дубок мислилац и далековидни историчар који је створио монументалну фреско-слику српскога живота свога времена” (Радмила Маринковић).

АРСЕНИЈЕ I СРЕМАЦ

архиепископ српски, светитељ

д 1219. године, када је Српска православна црква добила аутокефалност (дигнута на степен архиепископије) па све до 1346. године (до проглашења Српске патријаршије), на челу Цркве изменило се укупно дванаест архиепископа. Први и свакако најзначајнији архиепископ био је Свети Сава који је у времену од 1219. до 1234. године, када се повукао, стајао на челу Српске православне цркве: „После њега постаде други архиепископ на његову престолу свети Арсеније” (Данило Други).

Подаци о Арсенијевом животу су веома оскудни, али зна се да „би рођењем од сремске земље, син неких добровernih и побожних родитеља...”

(Данило Други). Има историчара који сматрају да се у средњем веку под „сремским земљама” мислило на земље између Дрине и Саве (Мачва), но такво мишљење је непоуздано. Изгледа да је Арсеније био из добростојеће породице, но то није било довољно да га одврати од духовног живота којем је тежио. Стога „оставивши сву красоту овога живота, дом, богатство, а уз то оца и матер, браћу и сестре, сроднике и знанце...” (Данило Други), Арсеније се замонашио. У то време Свети Сава је већ био архиепископ, а Арсеније је доста слушао о њему тако да „пође ка преосвећеном кир Сави, који је тада био у рукотворној својој архиепископији, у месту званом Жича” (Данило Други).

Чувши о младом монаху који је дошао у Жичу, Сава се заинтересовао за њега и зажелело да га упозна. Први утисак који је при упознавању стекао о Арсенију био је за Саву толико јак да „богоугодна мисао паде му на срце, да га с љубављу прими и да га доброразумним речима својих поука поучи...” (Данило Други). Од тог момента Арсеније је непрестано боравио у близини Саве „и у сваком делу манастирске работе успевао је више од свију, и у молитвама беше напредан, тако да никада није погрешио

устав и исправљање црквено дању и ноћу, или је због каквог узрока када закаснио” (Данило Други). Због Арсенијевог живота преданог духовном раду за њега се веома брзо сазнало „и после мало времена тако се прочу, да превазиђе његов живот све чрнце који су на том месту” (Данило Други).

Сава је пратио Арсенијево напредовање у вери и, имајући за њега друге планове, додатно га је искушавао, желећи да види како ће Арсеније реаговати. Тако биограф наводи да Арсенију „у место доброга пића даваху му оцат или рђаво спремљено јело, кушајући га, да би што узнегодовао” (Данило Други). Међутим, Арсеније никада није исказао незадовољство, напротив „још жељаше да му се даде какво јело оштро или тврђе, да се никада не наслади грло његово слатким јелом...” (Данило Други). Награда за овакво трпљење је стигла ускоро. Сава је позвао Арсенија у своју ћелију и постао му учитељ „да стоји пред њиме и да се навикне већем савршенству, подвизавајући се добрим подвигом” (Данило Други).

После овога почео је Арсенијев успон, чему је највише допринео Сава који га је истицао испред свих осталих монаха у Жичи. Доби-

јао је послушања и дужности које су требале да покажу да ли је Арсеније у стању да управља црквом. Сава је све пратио будним оком, „свагда га посматраше својим очима од своје катихуменије, која је тако место, на коме стојаше да је добро могао видети све што је чињено унутра у божаственој цркви” (Данило Други). Ускоро је дошло и унапређење у „еклесијарх велике и саборне цркве архиепископије, тј. Жиче, давши му савршену власт над онима који су у том манастиру...” (Данило Други). Арсеније је од тада био одговоран за правилно одвијање литургије, читање диптиха, одржавање реда у цркви, паљење свећа... Радило се о дужности која је захтевала веома добро познавање типика и свих црквених књига, тако да је Арсеније много времена проводио у њиховом проучавању. Поред тога, он је чувао и писане исправе које су се налазиле у цркви. Дакле, радило се о једној веома осетљивој дужности која је захтевала много знања, стрпљења и преданости.

Временом се за Арсенија прочуло и изван Жиче, а како се у оквиру црквених послова много кретао уз Саву био је познат и на српском краљевском двору. Било је очигледно да га Сава припрема за свог наследника на месту архиепископа Српске православне цркве. До Савиног повлачења дошло је током 1234. године, а на црквеном сабору исте године Арсеније је изабран за архиепископа. „Изабравши једног од ученика својих, Арсенија јеромонаха, кога тачно познаваше да је више од других украшен безлобоношћу и правдом...” (Теодосије). Био је то сабор ком су, поред црквених великодостојника, присуствовали краљ Владислав и велика властела. На сабору су се нашла најзначајнија имена српског духовног и световног живота. Будући да је сабор сазвао Сава, тешко да је било ко од позваних могао одсуствовати. „И сабравши свој свети сабор, Богом изабране светитеље свога отачаства, и часне игумане и богоносне чрице и христољубиви народ и боготислена чеда свога отачаства” (Доментијан).

Није уобичајено да за архиепископа буде рукоположен неко ко је тек јеромонах, а не неко од епископа. Поред тога, Арсеније до тог момента никада није био у Хиландару, што је такође могло да омете његов избор. Не знамо који су мотиви нагнали Саву да се одлу-

чи баш за Арсенија. Ипак, да избор Арсенија за архиепископа није био случајан већ је био плод Савиних дубоких размишљања, сведочи и биограф: „Поче мислити много умом, нарочито кога би могао наћи таква достојна мужа, кога би оставио мјесте себе на престолу своме, који може да буде пастир и учитељ деци отачаства његове земље српске...” (Данило Други).

Поред питања зашто је баш Арсеније изабран за архиепископа, остало је отворено и питање који је био разлог Савиног повлачења са архиепископског трона. Вероватно је Сава желео да још за живота на чело Цркве стави човека у којег има поверења и за ког је био сигуран да неће подлећи утицају Охридске архиепископије. Наиме, највећи отпор уздицању Српске православне цркве на ранг архиепископије и проглашењу Саве за њеног архиепископа пружала је Охридска архиепископија, која је до тога момента држала Српску цркву под својим окриљем. Још за Савиног живота они су покушавали да Српску православну цркву врате под своје скуте оспоравајући законитост њене аутокефалности. Због изузетне Савине личности ти покушаји су били неуспешни, али је било питање шта ће бити после његове смрти. Сава је желео да за живота изабере свога заменика, као и да буде присутан у првих неколико година његовог владања, како би му саветима био од помоћи у случају каквих неприлика. „А овога преосвећенога Арсенија непрестано поучаваше у све дане колико остаде ту у дому Спасову, у месту званоме Жича, о божаственим правилима законскога предање и о његовој душевној користи...” (Данило Други).

Арсеније је на челу Српске православне цркве био дуго, од 1234. до 1263. године, дакле скоро тридесет година. У том времену Арсеније је био савременик смјене на српском краљевском престолу када је краља Владислава (1234–1243) наследио краљ Стефан Урош I Велики (1243–1276), као и бројних других догађаја тог веома бурног периода српске историје. Међутим, не знамо какав је био његов допринос свим овим догађајима, као што не знамо ни да ли је он у њима уопште и учествовао. Арсенијев биограф Данило Други ни на једном месту не спомиње било какав Арсенијев допринос у световном државном животу,

тако да се стиче утисак да се он сав посветио религији. Но, било би претерано очекивати да се највиши црквени великодостојник у Србији није мешао у државне послове. И да је хтео да се држи по страни, он то није могао. Логиком ствари, узимајући у обзир то да је Свети Сава био један од главних учесника свих политичких догађаја за свога живота, могло би се очекивати да ће слично Сави поступати и његов наследник Арсеније. Тим пре што је Арсеније био Савин ученик и што га је овај лично припремао за дужност архиепископа.

Сигурно је, међутим, да је Арсеније иницирао два битна догађаја из црквене историје. Успео је да убеди краља Владислава да оде по мошти Светог Саве у Бугарску у Трново где је овај умро 1236. године. „Пошто је прошла година како се тело светога чува у граду Трнову у земљиним недринама, часни и свеблажени архиепископ Арсеније, намесник светога на престолу, осетивши бол за светим као за својим оцем и учитељем, и дошавши благочастивоме и државноме Владиславу краљу, рече...” (Теодосије). Такође, за време Арсенија седиште Српске православне цркве је пренето из Жиче у Пећ.

Са архиепископске столице Арсеније се повукао током 1263. године, и то због неке болести: „Паде овај преосвећени у љуту болест,

и поче јако боловати, и то не наједанпут, но три године или више пре смрти његове, његово тело је било одузето тешком болешћу, тако да није могао ни служити божаствене службе, нити сам ићи у божаствену цркву, но беше ношен рукама своје христољубиве деце” (Данило Други). Боловао је око три године и на дан 28. октобра 1266. године, у месту Чрнча, је умро. Сахрањен је у Пећи где је још за живота припремио себи гроб: „...и доневши га у дом светих апостола, и ту све обично учинивши, појући за покој светога са псалмима и песмама духовним, и положише га часно у раци од камена, коју беше сам спремио” (Данило Други).

Арсенијеве мошти су биле сахрањене у Пећи све до прве половине XVIII века, када су однете. Зна се да су се налазиле у манастирима Довољи, Морачи, на Медуну, у Добрићеву, Ждребаонику, Косијереву, и од 1920. године до данас су у Ждребаонику, у близини Даниловграда. Данас има неколико цркава које тврде да имају честице Арсенијевих моштију, а вероватно највећи њихов део је у манастиру Ждребаонику. Неколико година након смрти Арсенија I Сремца црква га је прогласила свецем, а одређен је и дан (10. новембар, по новом календару) на који се слави спомен на њега: „би успомена његова престављења месеца октобра у 28. дан” (Данило Други).

СТЕФАН РАДОСЛАВ

српски краљ

акон сахране краља Стефана Првовенчаног у Студеници, Свети Сава је 1228. године у Жичи крунисао Радослава за српског краља: „После представљења благочастивога Стефана и првога краља, свети архиепископ венча краљевством најстаријег сина његова Радослава у великој цркви, у поменутој Жичи, утврдивши га молитвама и благословом, предаде му да самодржавно управља отачаским и српским скиптром” (Теодосије).

Краљ Радослав (1228 –1233) био је ожењен епирском принцезом, ћерком деспота Теодора Анђела који је 1224, након крунисања у Солуну, постао

епирски (византијски) цар. Радослављева мајка Јевдокија такође је била византијска принцеза, што је прилично утицало на његово васпитање. Стога не чуди јак утицај који су на њега имали Грци. Његове везе са царем Теодором у прво време изгледале су као предност, међутим, време је доносило велике промене, а Радослав није умео да се прилагођава тренутним политичким обртима.

Од самог почетка владавине Радослав се ослањао искључиво на свога таста, цара Теодора, што се опет приписује великом утицају његове жене Ане. Оваква Радослављева политика чинила је Србију подложном грчком утицају, међутим, с друге стране, доносила јој је мир, будући да због цара Теодора Србију нико није смео да нападне. Колики је грчки утицај на Радослава био велик види се и по томе што је он нерадо истицао да је од лозе Немањића, преузимајући царско презиме своје мајке – Дука. Исто тако, он се на повељама потписивао грчки, док је новац који је ковао носио грчке натписе. Очигледно се више поносио својим грчким, него српским пореклом. Историци и биографи за овакав однос Радослава према свом пореклу у највећој мери оптужују његову

жену Гркињу Ану, за коју кажу да је на њега имала пресудан утицај.

Када је латински цар Роберт Куртене умро 1228. године, наследио га је син Балдуин II. Како је био малолетан, Латини су регентство до његовог пунолетства понудили бугарском цару Јовану Асену. Ово је, наравно, одмах супротставило Бугаре и Епирце, а епилог свега је била страшна битка између њих на Клокотници, притоци Марице, 1230. године. Бугари су разбили војску цара Теодора, а њега самог заробили и ускоро ослепили. Престо у Епиру преузео је Теодоров брат Манојло. Епирско царство више није словило за озбиљну силу.

Управо су битка на Клокотници и пропаст цара Теодора одиграли велику улогу у догађајима који су следили у Србији. Краљ Радослав се у потпуности ослањао на свога таста, епирског цара Теодора и, захваљујући њему, одржавао се на власти. Пропашћу Теодора и Радослав се нашао у опасности, будући да је нестало његовог тако моћног заштитника. У овој ситуацији Радослав се очигледно није могао снаћи; читава његова политика лежала је само на једној основи – подршци Епирског царства. Он није могао или није умео да се приближи

Бугарима, који су, опет, себе сматрали наследницима Епирскога царства, те су, сходно томе, на Србију гледали као на своју вазалну државу. Бугари су заправо хтели да у Србији остваре онај утицај који је до тада имао Епир, али док је Радослав био краљ, то је било тешко изводљиво. У познатом натпису у цркви Четрдесет мученика у Трнову наводи се да је бугарски цар Асен II освојио све земље од Једрена до Драча, а уз ове земље набрајају се још, као земље под влашћу Бугара, и Српска земља те Албанија.

И у самој Србији већ је постојало незадовољство Радослављевом владавином, а нарочиту мржњу изазивала је његова жена: „Јер благодостави Радослав краљ у свему најпре благопохвалан и изванредан, постаде покоран жени, од које и би повређен умом” (Теодосије). Тешко да је његова жена изазвала незадовољство властеле; једноставно, радило се о владару који није био довољно флексибилан и који је водио једнострану политику. Такво чврсто везивање за Епир, Радослављев отац Стефан Првовенчани, сигурно не би себи допустио. Стефан је увек био спреман да се приклони на ону страну где су му интереси, што Радослав није знао. Стога није чудо да се властела ускоро побунила и, насупрот Радославу, приклонила се његовом брату Владиславу, оправдавајући то Радослављевом неурачунљивошћу: „Властела су негодовала због неурачунљивости ума његова и одступила од њега и приступила млађем брату његову Владиславу, те међу браћом настаде мржња и гоњење због горке славе краљевства” (Теодосије). Могуће је да су и сами Бугари имали великог удела у овој побуни те су подржавали Владислава. У суштини, радило се о саблажњивој борби два брата Немањића око власти, толико уобичајеној међу припадницима ове династије.

Краљ Радослав није био толико немоћан колико се то често жели да прикаже, будући да је пружао отпор све до јесени 1233. године, када је коначно сломљен. Након тога морао је са женом Аном да бежи у Дубровник, који га је љубазно примио. Постоје индикације да је он из Дубровника руководио неким акцијама против Владислава у нади да ће се вратити на престо.

Колико је био сигуран у свој повратак у Србију, види се и из тога што је почетком 1234. године Дубровнику издао трговачку повељу у којој дубровачким трговцима обећава да ће им, када се врати у Србију, дати неке трговачке привилегије. Због свега тога Владислав је почео да угрожава Дубровник, који се за помоћ обратио босанском бану Нинославу. Будући да акција против Владислава није успела, Радослав је отпутовао у Драч са жељом да се обрати тадашњем епирском владару Манојлу, не би ли му овај помогао.

Управо у Драчу доживео је Радослав једну изузетно тешку епизоду свога живота, а као кривац наводи се његова жена Ана. Према наводима Теодосија, она се у Драчу спетљала са командантом града, неким Фругом, и побегла с њим. Када је Радослав покушао да је врати, Фруг га умало није убио и стога је несретни Радослав морао да бежи из Драча: „И одмах краљ Радослав изгнан би, и побеже у град Драч. Али му због лепоте жене његове стадоше завидети, и после кратког времена би лишен те злонравне жене, јер беше друга Далилда као прва Самсону, и ова се нађе крива своје красноме господину, јер по њеној вољи оте је од њега велики Фруг који је владао градом и устреми се да га коначно убије” (Теодосије).

Након овога Радослав се вратио у Србију, где га је примио Сава и ускоро замонашио под именом Јован: „Поменути Радослав побегавши од смртоносног мача, изагнан из краљевства и лишен жене и одасвуд у недоумици о себи, одмах прибеже светоме ахиепископу као својему оцу, а свети га прими радосне душе и довољно га утеши слатким речима од скрби, која му се догоди од брата и лукаве жене” (Теодосије). Према Теодосијевом казивању, сам чин монашења је извршен због тога што је Сава желео на неки начин да заштити Радослава од освете његовог брата Владислава: „А хотећи зауставити братовљево непријатељство против њега, украси га анђелским и иначким образом, назвавши га Јован монах уместо Радослав” (Теодосије).

Радослав је поживео још неколико година и умро у Србији (година се не зна, али је сигурно након 1235). О самој његовој смрти се не зна скоро ништа, а данас се мисли да је са-

храњен у Студеници. То потврђује и Данило II: „Овај Радослав краљ био је краљ у отачаству своје шест година, и тако предаде дух свој Господу, и тело његово би положено у дому Св. Богородице, у месту званом Студеница, и тамо лежи и до данас увек до сада помињан због своје велике врлине и добровернога живота” (Данило II). Но, остаје сасвим отворено питање места његовог гроба.

Познато је да је монументалну спољну припрату Студенице саградио управо Радослав. Уз северни зид припрате изграђен је велики аркосолијум (распона 1,98 m, висине темена лука 1,78 m, дубине 0,66 m) па се претпоставља да је његов гроб управо ту, а оно што највише намеће такав закључак јесу фреске у њему. Фреске су веома оштећене, али се доста јасно распознаје приказ опела једнога монаха чију душу прихвата анђео, а Христос из једног сегмента неба све то благосиља. Та сцена би требало да приказује смрт краља Радослава – монаха Јована. Са стране аркосолијума насликани су Свети Сава и Свети Симеон (обојица као заступници), а у темену је Рука Божија са душама праведника.

Током 1931. године испред аркосолијума радници су ископавали гробницу за тадашњег владуку жичкога Јефрема. Приликом копања

на дубини од око 1,5 m изненада су наишли на мумију обавијену омотачем од теракоте или гипса. Тај омотач је био у потпуности прекривен мозаичким украсима. Радници су непажњом оштетили омотач, односно на њему начинили отвор, а онда су имали шта да виде. У унутрашњости су се налазиле мошти обучене у богато владарско средњовековно одело. Међутим, како је ваздух продро у унутрашњост омотача, тако су се мошти претвориле у прах.

Студенички игуман се најбоље снашао – наредио је да се мумија одмах закопа не би ли се спречило њено потпуно декомпоновање. Од тада мумија вероватно више није откопавана, тако да је сасвим оправдана претпоставка да се она још налази уз јужну страну гробнице жичкога владике.

Приликом археолошких ископавања током 1985. године под аркосолијумом је пронађена још једна зидана гробница која је са овом малопре описаном чинила целину тако што су обе гробне коморе биле спојене мањим правоугаоним отвором. Ко је у њој био сахрањен питање је. На крају, не може се ништа засигурно рећи о томе да ли је краљ Радослав заиста сахрањен у Студеници, а ако јесте да ли баш на оном месту које се као такво већ дуже време показује (аркосолијум).

СТЕФАН ВЛАДИСЛАВ

српски краљ, светитељ

д преузимања власти нови српски краљ Владислав приближио се бугарском цару тако што се оженио бугарском принцезом Белославом (ћерка цара Асена). Највеће заслуге за остварење овог брака имао је Свети Сава, који је очигледно покушавао да Србију веже за најјачу силу на Балкану: „И доведе му невесту, кћер цара загорскога званог Асена, и обоје благословом утврди” (Теодосије). Није познато колики је утицај бугарски цар имао на Владислава, али да га је имао није било сумње. Било је мишљења да је Владислав чак признао и врховну власт бугарског цара и тако довео Србију у вазални положај у од-

носуну на Бугарску, но то су, углавном, произвољне оцене. Иако се бугарски цар у натпису у цркви Четрдесет мученика хвали да под влашћу држи и српску земљу, тешко да је било тако. Нема сумње да је Асен успео да неке српске земље стави под контролу, али у историјским изворима нема ниједног податка који би потврдио да је Владислав признавао цареву врховну власт.

Од самога почетка краљ Владислав је пред собом имао бројне проблеме. Најпре је крајем 1233. године Сава сишао са архиепископског трона, да би већ наредне године отпутовао у Свету Земљу. Недуго потом је и умро и сахрањен у Трнову 1236. године. Након мучних преговора краљ Владислав је успео да од бугарског цара Јована II Асена измоли Савине мошти и пренесе их у Милешеву.

Након што је пренео мошти Светог Саве у Србију, Владислав је наставио да се бави државничким пословима. Ранији сукоби са Дубровником, настали због тога што је овај град помагао његовог брата Радослава, временом су избледели, па је 1234/35. склопљен уговор којим су Дубровчани добили трговачке повластице, а заузврат су се обавезали да неће више дозвољавати да се на њиховој територији при-

премају акције против Србије. Но, нетрпељивост је и даље стално била присутна.

Догађај значајан за Балкан, поготово за Србију, била је смрт бугарског цара Јована II Асена у јуну 1241. године. Наиме, захваљујући моћној подршци коју је добијао из Бугарске, Владислав је и успео да са власти сруши свога брата Радослава. У доброј мери захваљујући даљој бугарској подршци он се и одржавао на власти. Иако везе између њих нису биле превише складне, бугарска помоћ је и те како била значајна, тако да се након цареве смрти Владислав суочио са унутрашњим немирима у Србији. Могуће је да би те немире и смирио, будући да је био способан владар, да се није појавила још једна опасност, која је за целу Европу била налик на најстрашнију ноћну мору. Негде из дубина Азије појавили су се Монголи, које је ујединио Темучин звани Цингис-кан. Он је од 1206. до 1227. године освојио територију коју до тада нико пре њега није успео да освоји.

У зиму 1241. године Монголи су преко леда прешли Дунав и упали у западну Угарску. Бела IV није успео да организује било какав отпор. Цела Хрватска је горела. Бату-кан је упутио посебну потеру за Белом, који је најпре био у Сплиту одакле је, због сигурности, ускоро

прешао у Трогир. Пред Сплитом се Монголи нису дуго задржали, већ су ударили на Клис мислећи да је Бела тамо. Опсада им није успела и морали су да се повуку, а у међувремену Бату је дочуо да је умро и кан Огатај (децембра 1241). Ипак, одлучио је да покуша напад на Трогир кад је начуо да је Бела у њему. Напад није успео, а и Бела је већ био побегао из Трогира на острво Раб. Монголи су чак покушавали да освоје ово острво, али невични борби на мору нису успели. Даљих покушаја није било будући да су журили да се врате кући пошто је, након смрти Огатаја, требало изабрати новогана.

Приликом повлачења Монголи су на путу ка доњем Дунаву прешли преко Србије, Босне и Бугарске, успут их пустошећи. Иако је страдала, Србија ипак није тако јако осетила овај монголски удар будући да се становништво склањало у непроходне шуме, а Монголи нису показивали вољу да их тамо траже. Од српских градова страдали су Котор, Дриваст и Свач. Читав овај поход био је у суштини пљачкашки и могао би се упоредити са плимом која све руши пред собом, али се исто тако брзо и повлачи. Овај упад Монгола је у Србији изазвао узбуну, извесне потресе, али не и неке дубље промене. Прави потрес је изазвала већ поменута смрт бугарског цара Асена (1241) остављајући краља Владислава без значајне подршке.

Побуњена властела подржавала је Уроша (1243–1276), трећег сина Стефана Првовенчаног. Од 1242. до 1243. године трајала је борба око власти. Напокон, у пролеће 1243. године Владислав је био присиљен да одступи и одрекне се круне у Урошеву корист. Изгледа да је Урош веома брзо успео да ухвати Владислава и да га држи негде затвореног, тако да се као главни носилац отпора Урошу спомиње Владислављева жена Белослава. Она је једно време као изгнаница боравила у Дубровнику. Из једне дубровачке повеље из лета 1243. године се види да је она заиста из Дубровника управљала отпором против Уроша. У тој повељи Дубровчани се обавезују краљу Урошу да краљица Владислављева неће предузимати било коју радњу против њега. Из овога се види да је отпор постојао и да је њиме управљала кра-

љица Белослава. Како се Владислав нигде не помиње, могло би значити да је он био негде затворен.

На сву срећу ово стање није дуго трајало – браћа су се веома брзо измирила. Урош се показао као веома предусретљив према Владиславу, дајући му на управу Зету и остављајући му краљевску титулу. У суштини, о овом сукобу између браће веома се мало зна, као што се не зна ни прави разлог незадовољства владавином Владислава. Зато историчари и посежу за претпоставкама, а како је баш непосредно пред Владислављев пад умро бугарски цар и десно се упад монгола, ти се догађаји аутоматски повезују са овом побуном. Међутим, ако смрт бугарског цара може бити узрок Владислављеве слабости због изгубљене бугарске подршке, није јасно зашто би монголски упади у Србију шкодили Владиславу а помогли Урошу?

Каснији извори ретко помињу краља Владислава. Уколико и говоре о њему то је увек у вези са његовим пријатељским односом са Урошем, што нам говори да је Владислав у потпуности изгубио владарске амбиције, те да више није покушавао да поврати престо. Након свргавања владао је својим областима у приморју.

Владислав је имао два сина, Стефана и Десу, и једну кћерку, удату за омишког кнеза Ђуру Качића (1239–1274). Владислављева деца као и њихови потомци, у каснијем политичком животу Србије немају никакву улогу и не помињу се у изворима.

О смрти краља Владислава зна се веома мало. Преминуо је 11. новембра између 1264. и 1277. године, а сахрањен је у својој задужбини Милешеви: „Благоверно проводивши овај живот и краљевавши у своме отачаству седма година, и тако пређе у бесконачне векове радујући се у Господу, и би положено његово богоугодно тело са велелепним похвалама у манастиру који он подиже, у дому Спасову, у месту званом Милешева, и ту лежи и до сада часно помињан у Господу” (Данило Други).

Гроб краља Владислава се налази уз јужни зид западног травеја. Дуго се веровало да је његов гроб испод мермерног саркофага. Касније је, међутим, утврђено да гроб није испод саркофага већ непосредно испред њега. Током

најновијих археолошких истраживања утврђено је да се ради о зиданој незасвођеној гробници. У њој су пронађени остаци поремећеног краљевог скелета, што значи да је раније отворана. У шуту којим је гробница била засута пронађени су остаци два или чак три мермерна саркофага.

Изнад гроба насликана је ктиторска композиција где је приказан Христос на престолу, а према њему Богородица приводи краља Владислава са моделом храма у руци; ова фреска

је рађена још док Владислав није био краљ тако да му је круна досликана касније. Да је тако потврђује и фреска на северном зиду припрате на којој су приказани Стефан Првовенчани као владајући краљ, затим Радослав као престолонаследник и Владислав. Заступају их Симеон и Сава насликани на источном зиду. Ове представе су сасвим разумљиве с обзиром да је манастир грађен око 1219, а живописан 1222. или 1228. године, дакле у време док је још владао краљ Стефан Првовенчани.

САВА II

архиепископ српски, светитељ

историографији је данас мање-више прихваћено да је четврти син Стефана Првовенчаног Предислав, у монаштву Сава II, рођен најкасније 1201. године. Краљ Стефан Првовенчани је имао синове Радослава, Владислава и Уроша, од којих су се сва тројица измењала на престолу, и четвртог – Предислава, који није имао властодржачких амбиција, тако да се његово име не спомиње у сукобима између браће у првенству на краљевски престо. Судаћи по биографу, Предислав се од најраније младости определио за духовни живот: „Од младости не приону ни за једну земаљску славу,

пошто га је Бог навео на истинити пут спасоноснога живота, да љуби Господа свим срцем и свом душом својом, и да свим својим чувствима гледа заповести свога Владике” (Данилов настављач).

Да је био најмлађи син краља Првовенчаног, није сигурно, али, полазећи од чињенице да је његов стриц Растко – Свети Сава, као најмлађи Немањин син постао монах, слично би се могло претпоставити и за Предислава. Као најмлађи није могао рачунати на то да ће, поред тројице старије браће, dospети на краљевски престо, што би такође могао бити један од разлога да се определи за монашки живот. Поред тога, не сме се занемарити ни утицај Светог Саве на његово опредељење.

У сваком случају, свој монашки позив Предислав је схватио веома озбиљно: „И ревнујући животу преподобних отаца, постаде монах, узевши исправљање доброга подвига, очишћен душом показа се како напредује из дана у дан боље, уздржавајући се од сваке земаљске сујете, уклањајући се од зла, чинећи добро, јер вођен божаственим духом, подвизаваше се у великим подвизима да умртви тело своје” (Данилов настављач).

Било би веома интересантно знати какав је однос Предислав имао са својим стрицем Светим Савом. Ако би се 1201. година прихватила као тачна година његовог рођења, онда је сасвим извесно да је Сава имао пресудни утицај на њега. У време Савине смрти 1236. године Предислав је могао имати преко тридесет година, дакле био је већ искусан човек са сасвим јасно формираним идејама. Не треба сумњати у то да је морао бити фасциниран свим оним што је учинио његов стриц, па је вероватно стога и добио стричево монашко име – Сава.

Претпоставља се да је Сава II већи део живота провео у Хиландару, где је имао најбоље услове за усавршавање духовног знања. Као припадника лозе Немањића могле су му припасти само највеће црквене дужности. Ипак, ништа није ишло сувише нагло. Најпре је отпутовао у Јерусалим, где је обишао сва света места. По свему судаћи и то је био део његових припрема за заузимање места највишег црквеног великодостојника у Српској православној цркви. Према наводима биографа, Сава II је у Палестини провео дуже време: „Ишао је у Јерусалим да се поклони гробу Господњем и да види сва места страдања Његова” (Данилов на-

стављач). Могуће је да је и то путовање било идеја Светог Саве и да га је овај сасвим свесно припремао за највише положаје у Цркви.

Доста видевши и научивши много тога, Сава II се вратио у Хиландар: „Када је провео тамо много времена, вратио се опет, и живео је у Светој Гори” (Данилов настављач). Након повратка из Јерусалима рукополежен је за игумана Хиландара. Ипак, тешко је веровати да се давио само манастиром. Не знамо, нажалост, да ли је, у време када су му се браћа – Радослав (1228–1234), Владислав (1234–1243) и Урош I (1243–1276) – сукобила око престола, Сава II био у вези с њима и, ако јесте, како се поставио у односу на браћу и њихове сукобе.

Први поузданији траг о Сави II датира из 1254. године када се помиње као хумски епископ, што значи да је најкасније те године био у Србији. Имајући у виду његову каснију веома добру сарадњу са краљем Урошем I који је на власт ступио 1243. године, могло би бити близу памети да је управо краљ Урош I иницирао његов повратак у Србију.

У време док је Свети Сава управљао Српском православном црквом, она је играла веома значајну улогу у државним пословима Србије. Такође, Сава је био најбољи сарадник краља Стефана Првовенчаног. Његов наследник Арсеније I Сремац, чини се, није имао политичких амбиција или, једноставно, није био спреман да одговори на изазове које је политика стављала пред њега. Тако празнину коју је Свети Сава оставио, није имао ко да попуни. Када је на српски престо 1243. године дошао Урош I – и то насилним путем, рушећи брата Владислава који је пре тога такође срушио њиховог брата Радослава – сасвим је извесно да ситуација у земљи није била нимало добра. Краљу Урошу I била је потребна сигурна подршка Цркве, коју архиепископ Арсеније I Сремац тешко да је могао да му пружи. Зато је и логично претпоставити да је краљ Урош I поверио своме брату Сави II из Хиландара веома осетљиву Хумску епархију. Управо са те стране претила је Србији опасност не само од богумила и католика, већ и много реалнија, војна, од Угара и босанских банова.

Како је Сава II потицао из лозе Немањића, а на краљевском престолу је био његов брат Урош I са којим се добро разумео, било је извесно да ће управо Сава II наследити Арсенија I Сремца на архиепископском престолу. Због тога је сасвим вероватно да је Сава II од самог свог доласка био близак и архиепископу Арсенију I Сремцу.

Био је то за Србију, у односу на раније време, прилично миран период, тако да је Сава II имао довољно времена да се посвети својој Хумској епархији. Свакако највећи догађај тога доба била је рестаурација Византије 1261. године, чиме су Латини истиснути не само из Грчке, већ и са Свете Горе. По свему судећи Сава II је у то време био први човек Српске православне цркве, истина још увек незванично јер је архиепископ Арсеније, иако од 1260. тешко болестан, био још увек жив: „паде овај преосвећени у љуту болест, и поче јако боловати, и то не наједанпут, но три године или више пре смрти његове, његово тело је било обузето тешком болешћу, тако да није могао ни служити божаствене службе, нити сам ићи у божаствену цркву, но беше ношен рукама своје христољубиве деце” (Данило Други).

Од 1263. године, када се упокојио архиепископ Арсеније I Сремац, Сава II је и званично архиепископ Српске православне цркве: „док није и такве славе удостојен био милосрдјем сведарежљивога Бога и посвећењем светога Духа, да је узео Богом подигнути престо светога господина и учитеља кир Саве” (Данилови настављачи). Црквом је управљао само седам година, 8. фебруара 1271. године се, у дубокој старости, упокојио: „И после овога пређе из овога живота на блажени и вечни покој, и би положено тело његово у дому Светих Апостола, где се светолепно и свечасно помиње и до сада” (Данилов настављач).

О раду Саве II биограф говори уопштено: „И следујући трудом и подвигом светитеље који су били пре њега, како је ко од њих свршио у свом веку, знајући да ће свако одговарати за дани му таланат, и зато се неослабљено бринуо за Богом даровану му паству стада Христова, бистро и богоугодно и непорочно живећи, и бринући се за божаствену цркву, и

ту је ову испуњавао и красио сваким дивним и прекрасним правдама по црквеној потреби” (Данилов настављач). Биограф се није упуштао у детаље тако да се из његовог текста не може стећи представа са чиме се Србија тада суочавала и какве је све проблеме архиепископ Сава II имао пред собом.

Године 1268. краљ Урош I је своју војску усмерио ка Мачванској бановини и, након краткотрајних успеха, био не само разбијен већ и заробљен. Били су то веома тешки дани за

државу и тада је деловање Саве II било веома битно. Сава II није дочекао излазак Уроша I из заробљеништва 1271. године, јер је тада био већ упокојен. Сахрањен је у цркви Светих апостола у Пећи. Надгробни споменик наслонен је уз јужни зид травеја (западно је саркофаг архиепископа Арсенија I Сремца, а источно патријарха Јоаникија).

Данас се лик Саве II може видети на фрескама манастира Сопоћани, у Пећкој патријаршији, Дечанима и Грачаници.

СТЕФАН УРОШ I

српски краљ, светитељ

Србији је 1243. године на краљевски престо ступио најмлађи син краља Стефана Првовенчаног Стефан Урош I (1243–1276). Он је трећи син Стефана Првовенчаног који се нашао на српском престолу. У то време Србија је скоро тридесет година имала миран период без већих унутрашњих потреса, а није била угрожавана ни споља.

Начин на који се Урош успео на врх власти остао је непознат, па се претпоставља да је искористио комешање настало у Србији након смрти бугарског цара. Сам Урош I, звани Велики, није омиљена фигура у

српској историографији. Није се сувише истицао у ратним дејствима, у околним земљама су га сматрали мирољубивим. Но, ту оцену не би требало схватити као коначну. Урош је водио ратове, међутим то нису никако биле онако спектакуларне битке какве је водио његов отац. Урошева политика је била прилично смотрена и опрезна, са вероватно највише превртљивости које су Немањићи кроз своју историју показали. Стефан Првовенчани је показивао велику гипкост при одабиру политичког правца, међутим, Урош није био само „гибак“, он је заиста био превртљив. Ипак, савременици су га поштовали чим је добио надимак „Велики“. Поред овог надимка Уроша су називали и другим, много непријатнијим: да ли због боје лица или због храпавог лица, зван је и „Храпави“.

Први озбиљнији проблем на који је Урош наишао био је сукоб са Дубровником у вези са питањем односа црквене хијерархије у католичкој цркви између Дубровачке и Барске архиепископије. Након дугог отезања коначно је у Риму 1252. године почео спор у вези са овим питањем. Односи између краља Уроша и Дубровника су се у то време страшно покварили. Након смрти бана Нинослава, Дубровник је остао без заштите што је краљ Урош видео

као zgodnu прилику да га нападне. Он се под дубровачким зидинама заиста и појавио 1252. са добро опремљеном војском. Град је остао неоштећен, а у насталим преговорима Урош се задовољио добијеном одштетом.

Не желећи да одустану од јурисдикције над Барском архиепископијом, Дубровчани су се ускоро упустили у замашније подухвате. У јуну 1253. године склопили су са Бугарима савез који је био усмерен директно против краља Уроша, а жеља савезника била је да и њега и сав његов пород истерају из Србије једном за свагда. Недуго након склапања савеза Бугари са војском, која је била састављена углавном од Кумана, ударе на Србију и продру веома дубоко. Претпоставља се да су успели да дођу све до Лима и да опљачкају манастир Светог Петра. То је било све. Године 1254. обновљен је уговор између Србије и Дубровника, али овај пут Дубровчани се нису тако јефтино извукли. Осим велике ратне одштете коју су морали да исплате Србији, Дубровчани су морали да одустану од парнице са барском црквом и да признају надлежност Бара над католичким живљем у Србији.

Краљ Урош био је ожењен са Јеленом, званом Анжујска. Не зна се одакле она потиче, нај-

веровантје из рода Карла I Анжујског, краља Сицилије и Напуља. Сам Карло потиче из француске краљевске породице па би, сходно томе, и Јелена била из француске краљевске породице. Претпоставља се да је до склапања брака између Уроша и Јелене дошло око 1250. године. Колико се зна, имали су петоро деце, од којих само за синове Драгутина и Милутина имамо сигурније податке. Претпоставља се да су имали још двојицу синова, као и кћерку Брнчу (Брњача).

Током 1268. године краљ Урош је ударио на Мачванску бановину која му је годинама била кост у грлу. У то доба Бановином је управљао Растислављев син, херцег Бела. Напад је био изненадан и у самом свом почетку доста успешан. Бановина је тешко страдала од пљачке српске војске, што наводи на помисао да Урош није намеравао да Србију територијално прошири, већ да је ова акција требало да буде само војна демонстрација, која би привољела Белу да ослободи Уроша вазалских обавеза. Када је краљ Бела IV послао помоћ, ситуација се из основа изменила. Српска војска је доживела страشان пораз и срамоту, пошто су Угари заробили и самога краља Уроша, а заједно са њим и његову заставу и златни крст богато украшен драгим камењем. Након ове битке краља Уроша су, као ратни плен, одвели пред краља Белу IV. Поред Уроша међу заробљеницима се спомиње и многобројна српска угледна властела, али и Урошев зет непознат историји. Поред тога што је морао да плати откупнину и да поново призна вазалне обавезе, Уроша је чекала и једна горка пилула. Морао је свог сина Драгутина да призна за „млађег краља“, заправо морао је да му да удео у вршењу власти. Изгледа да је баш тада дошло до склапања брака између Драгутина и Белине унуке Катарине (Каталина), ћерке Белиног сина Стефана: „Када је прошло извесно време, и када је дорастао овај блажени до младићког узраста, хтели су његови родитељи да се по закону ожени, и узевши кћер од царскога племена угарскога народа, заручише му благочастиву жену, звану Кателину. А отац његов, краљ Урош обећа му дати краљевство, и са великим обећањем изрече да неће прекршити свога обећања, но да ће га учинити краљем у отачаству своје, у српској земљи, и да ће му за живо-

та свога даровати свој престо. Такође и свату своје краљу угарскоме обећа се говорећи му: Хоћу да даш кћер твоју за мога сина, јер ће у великој части и хвали ићи ка царском престолу и бесценом бисеру. Јер ево ћу учинити да син мој буде самодржавни краљ свој српској и поморској земљи” (Данило Други).

Након повратка из Мађарске краљ Урош је требао да изврши одредбе из мировног уговора и да Драгутину препусти део краљевске власти. Међутим, то њему није ни на памет падало, стално је отезао да изврши оно што је обећао. С друге стране, Драгутин је показивао знаке нестрпљења подсећајући оца на дато обећање: „Када родитељ није хтео да испуни оно што му је рекао, и видећи се овај богољубиви у великој тузи и жалости, да нема ниједнога одељенога дела од свога отачаства, где би засебно пребивао, а уз то слушајући прекорне речи са многим досађивањем од свога таста краља Угарскога, који виде да му родитељ његов не даде што му обећа, павши на колена, поче се молити родитељу своје, ...” (Данило Други).

Урош се није много обазирао на Драгутинове молбе непрестано одбијајући да дели државу. „А родитељ се његов, по наговору лукавога непријатеља, није обазирао на његове речи, и не измени се срце његово да у љубави даде сину своје што му је обећао дати, престо свој или било неки део државе своје” (Данило Други).

Драгутин је био непрестано подбадан од Угара „слушајући прекорне речи са многим досађивањем од свога таста краља Угарскога...”, да узме оно што му је обећано. До краја је одлучио да силом узме оно што му је обећано: „уоставши са некима својим му људима, оде тасту своје краљу угарскоме, и јави му своју жалост, што му се догоди од родитеља свога. И ражалости се веома његов таст због невоље која му се догодила, и свесрдно се заузео...” (Данило Други). Очигледно да је у Србији дошло до раскола на Урошеве и Драгутинове присталице и да је у унутрашњем сукобу Драгутинова страна била слабија. Стога су сви морали да се склоне у Угарску и тамо затраже помоћ.

Драгутин је на крају добио престо. На челу јаке војске упутио се у Србију да затражи круну. „И тако узевши велику силу народа

угарскога и куманског, и пође брзо, водећи са собом велику победу” (Данило Други). Између оца и сина дошло је тада и до оружаног сукоба. Одлучне борбе су се водиле на Гатачком пољу у Херцеговини и ту је Урош поражен (1276): „И пошто је била међу њима велика борба у земљи званој Гацко, син одоле своме родитељу, и узе престо његов силом. И када је сео краљевати на престолу оца свога у српској земљи, назва се благочастиви и христољубиви и самодржавни све српске и поморске и подунавске и сремске земље краљ Стефан” (Данило Други).

Изненађују лакоћа и брзина са којима је краљ Урош подлегао. Његов пораз је био потпун. Он више није представљао опасност. Одмах након пораза побегао је у Захумље, где се закалуђерио под именом монах Симон: „Јер овај благочастиви краљ Урош, видећи се лишан царскога престола, уставши оде у крај хумске земље, и тамо и доврши живот” (Данило Други). Ускоро је и умро скоро потпуно заборавањем од свих, а као вероватни датум његове смрти спомиње се 1. мај 1277. године. Има мишљења да је умро 1280. године. Сахрањен је у својој задужбини манастиру Сопоћанима који је грађен око 1260. године (осликан 1263–1268): „Родитељ овога благочастивог краља оде у неку земљу, тамо сврши свој живот, и би часно пренесено тело његово, и положише га у његовим рукама начињеном манастиру, у дому Свете Тројице, у месту званом Сопоћани, и ту лежи и до овога дана” (Данило Други).

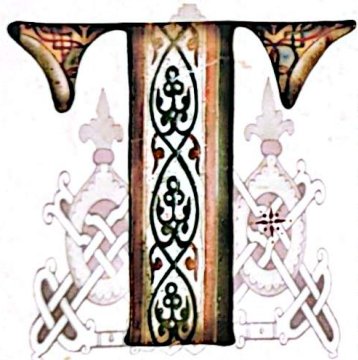
Околности под којима је краљ Урош умро остале су непознате, али зауврат његова гробница је добро истражена. Саркофаг се налази у југозападном углу, примакнут бочном страном

уз западни зид. Сама гробница се није налазила испод саркофага, што је историчаре изненадило током радова 1982. године. Помало неочекивано, гробница краља Уроша I пронађена је у зони паралелној јужном зиду, одмакнута од зида око један метар, док је својом ужом страном наслоњена уз западни зид.

Сама гробница озидана је сигом и једним делом је засведена. По свему судећи неколико пута је прекопавана јер су у њој пронађени остаци три скелета чије су кости у потпуности дислоциране. У шуту којим је гробница била затрпавана пронађени су остаци шута са зида цркве, али и један комад новца из прве деценије XX века. Вероватно су пљачкаши покушавали да пронађу драгоцености. Ово не изненађује будући да је манастир од 1689. године, када су га Турци срушили, био пуст и није био обнављан. Црква се постепено рушила све до XX века када су започете поправке. Данас су црква и манастир обновљени.

Према тада већ устаљеном обичају изнад гроба је, као у Студеници и Милешеви, фрескописан ктиторски портрет, али је он касније уништен и на његовом месту је крајем XIII века насликана данашња композиција. На новој слици је приказан Христос на престолу, а Богородица му приводи Симеона Немању, Стефана Првовенчаног (као монаха Симона) и краља Уроша I, који у руци држи модел Сопоћана. Он је приказан као већ старац са дугим седом брадом и косом и круном на глави. Ова круна посебно привлачи пажњу будући да је први пут насликана затворена круна. До тада владари су приказивани са севастократорским венцем на глави (у Студеници и Милешеви).

ТЕОДОСИЈЕ

еодосије монах живео је у другој половини XIII века у Хиландару. Називали су га Теодор Граматик или Теодор Спан (Ћоса), јер није имао браду. Због тога је био протеран са Свете Горе ван које је живео шест месеци, а онда се, на Доментијанов позив, вратио на Атос. Једно време је ревновао са Доментијаном, чак је под његовим руковођењем 1263. године преписао *Шесћогнев* Јована Егзарха, да би потом, по други пут био протеран. Данас је мање-више прихваћено да је тај Теодор Граматик исти онај Теодосије који је написао *Жиџије Свеџої Саве*.

Теодосије је остао познат по *Жиџију Свеџої Саве*. Написано је у време краља Милутина, најкасније до 1292. године. Најстарију биографију Светог Саве саставио је Доментијан и њу је Теодосије темељно прерадио: обе књиге су житије Светог Саве, исти догађаји испричани су истим редом, а сам Теодосије то објашњава: „што је испричао преподобни Доментијан, јеромонах манастира званог Хиландар, а написао Теодосије, монах истога манастира”. Ипак, дела се веома разликују једно од другог.

Жиџије Свеџої Саве Теодосије је написао нешто живљим стилем, али и вештијим начином приповедања, оно се одликује течним, живописним, скоро стално драматским интонираним казивањима: „Теодосије показује смисао како за магистралне приповедачке потезе, када у једној реченици уме засновати причу или у своје казивање увести нови догађај или личност, тако и за поступно, драматично приповедање, онакво какво налазимо у модерној приповеци или роману” (Ј. Деретић).

Док Доментијан посматра своје јунаке надвременски, трудећи се да их склони од времена у којем делују, желећи да њихову судбину осветли из перспективе општих ванвре-

менских, Божанских суштина, Теодосије прича онако како је све заиста било, тек понекад наглашавајући неки од догађаја, увек намерно дајући читаоцу осећај ритма протицања времена: „Његов Сава изгубио је нешто од надземалског сјаја којим га је овенчао Доментијан и, упркос томе што је идеализован, постао је много стварнија личност” (Ј. Деретић). Зато је његово *Жиџије* било омиљеније штиво од Доментијановог: „Оно је брзо потиснуло старији, тешко писани Доментијанов спис, и читало се и преписивало много, не само на српском него и по руским земљама” (В. Ћоровић).

Поред тога, што је посебно битно, Теодосије је унео и доста нових чињеничних података о Светом Сави. Он говори да је користио и поједине писмене изворе које су оставили ученици Светог Саве: „за собом писмено оставише”. То су били Савини „часни ученици”, „сапосници”, „у туђиновању сапутници”, „на путовању сатрудници”. Истовремено, има у тексту и предања која је Теодосије чуо у Хиландару и по Србији, многа чак више подсећају на легенде. Заправо, осећа се да Теодосије није савременик догађаја о којима пише, то је прича испричана на основу причања других.

Око Теодосијевог *Житија* било је прилично неодумица. Једно време је чак сматрано да је овај његов спис настао током XVIII века, међутим, таква спекулација је временом одбачена.

Теодосије има укупно седам поетско-реторских списа, шест литургијских текстова и један реторски текст: *Житије Свештої Саве* и *Житије Свештої Пејтра Коришкої* су хагиографски текстови, химнографски су *Служба Пејтру Коришком*, *Служба Свештом Симеону*, *Служба Свештом Сави*, *Осмојласни канон* (осам канона, за сваки глас посебан), *Ин канон Симеону и Сави*; реторски текст је *Похвала Свештоме Симеону и Свештоме Сави*.

Највеће Теодосијево достигнуће јесте *Житије Свештої Пејтра Коришкої*. Оно је написано око 1310. године. Ово дело је сасвим другачије у односу на *Житије Свештої Саве*. Наиме, о Светом Сави Теодосије је писао на основу писаних извора (Доментијана), а о Светом Петру Коришком пише на основу усменог предања. Ишао је у место где је Свети Петар Коришки живео, ту је разговарао са очевицима и онима коју су овог светитеља познавали: „и распитах се код мештана и многих из околине за оно што из живота његова хтедох дознати, и што слушањем примише од оних инока који преподобнога погробоше и који с њима бејаху, па ми то о њему испричаше да и род роду после њих ово пренесе као повест, те написах и сатворих да сваки може прочитати, да се добро житије преподнога не би приповедало као сан и гатка, и да тиме не бисмо били лишени користи и умиљења”.

Сам каже да је сврха овога списа да се сачува од заборава живот вредан памћења и да узорним примерима које пружа, такав живот благотворно делује на читаоце: „Оставити последњим нараштајима житија светих и њихове изванредне и доброљубиве подвиге добро је и

веома корисно”. Ипак, он одмах напомиње да нема намеру да пише химну светитељу „када преподобни на земљи, за живота, похвале људске није хтео, на небесима тек ову никако сада не жели”.

Петар Коришки је био пустињак, па је Теодосије стога, неспутан историјским чињеницама, своје приповедачком дару дао на вољу и створио „дело коме по драматичности збивања, животној веродостојности и психолошкој продубљености нема равнот у нашој старој књижевности. Лик главног јунака дат је у непрестаним драматичним односима према својим најближима, мајци и сестри, према себи и према Богу. Цео његов живот пролази у борби с природним и натприродним искушењима” (Ј. Деретић). То јесте житије пустињака, али није досадна преписивачка белешка, већ „узбудљиво, драматично причање о једној грандиозној борби, и то причање човека коме је и самом та борба блиска и позната” (Димитрије Богдановић).

Интересантан је Теодосијев доживљај природе којом је Петар Коришки окружен. То уистину јесте пејзаж призренских урвина и гора, али он није замишљен и апстрактан, већ виђен и надасве доживљен предео. Узбудљиви су полемички дијалози које Петар Коришки има са ђаволом или са самим собом, као и његови молитвени монолози. Након смрти Св. Петар Коришки се не налази, као Свети Симеон или Свети Сава међу анђелима, нити заступа пред Богом свој народ. Како је скромно живео, тако је остао да лежи у својој пећинској цркви. Његове мошти, подељене по црквама, исцељују болеснике: „Главу његову свету са осталим удима, док испрва у пустињи лежаху, христољубиви људи са великом љубављу и вером, неки у Константинов град а други другомо разграбише и однесоше, и сваки у свом отацтву поделише на украс и лепоту црквама”.